

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЛЯ В ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ ЯК
ПРОЯВ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0530
спеціальності: 053 Психологія
Дмитрієва Анастасія Олегівна
Керівник: к.псих.н., доцент кафедри
психології Грединарова О.М.
Рецензент: д.психол.н., професор
Шевченко Н.Ф.

Запоріжжя
2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет _____ Соціальної педагогіки та психології _____
Кафедра _____ психології _____
Рівень вищої освіти _____ магістерський _____
Спеціальність _____ 053 «Психологія» _____
Освітня програма _____ психологія _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
к.психол.н., доцент. Н.О. Губа
« _____ » _____ 20 __ року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Дмитрієвій Анастасії Олегівні

1. Тема роботи Психологічне насилля в шкільному колективі як прояв особливостей самоствавлення в юнацькому віці

керівник роботи

Грединарова Олена Михайлівна, к.псих.н., доцент кафедри

затверджені наказом ЗНУ від «30» липня 2021 року № 1136-з

2. Термін подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз наукових праць українських дослідників, які розглядають і аналізують зв'язки між соціальними та психологічними факторами, що впливають на учнів, і їхніми проявами жорстокості: К. Абсалямова, О. Безпалько, Е. Киричевська, О. Юрчик.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати стан дослідження проблеми психологічного шкільного насилля та його взаємозв'язку з особливостями самоствавлення у сучасному вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі психології; визначити теоретико-методологічні основи дослідження проблеми психологічного насилля у шкільному колективі; провести емпіричне дослідження шкільного насилля в 10-11 класах; виявити взаємозв'язок між особливостями самоствавлення учнів 10-11 класів та проявами шкільного насилля; створити та реалізувати програму психологічної

5. Перелік графічного матеріалу: 10 таблиць, 14 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Гречинарова О.М., доцент	05.05.2021	05.05.2021
1 розділ	Гречинарова О.М., доцент	15.06.2021	15.06.2021
2 розділ	Гречинарова О.М., доцент	26.09.2021	26.09.2021
3 розділ	Гречинарова О.М., доцент	18.11.2021	18.11.2021
Висновки	Гречинарова О.М., доцент	10.12.2021	10.12.2021

Дата видачі завдання 05.05.2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначити мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Написання змісту.	05.05.2021	Виконано
2.	Підбір наукових літературних джерел та вибірки дослідження.	05.05.2021	Виконано
3.	Написання вступу.	05.05.2021	Виконано
4.	Написання 1 розділу.	15.06.2021	Виконано
5.	Написання 2 розділу.	26.09.2021	Виконано
6.	Написання 3 розділу.	18.10.2021	Виконано
7.	Формулювання висновків та додатків.	10.12.2021	Виконано
8.	Відправлення роботи на нормоконтроль та проходження рецензування.	11.12.2021	Виконано

Студентка _____ А.О. Дмитрієва

Керівник роботи _____ О.М. Гречинарова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: загальний обсяг 134 сторінки (основного тексту 81 сторінка), 10 таблиць, 14 рисунків, 47 джерел, 3 додатки.

Об'єкт дослідження - психологічне шкільне насилля.

Предмет дослідження - зв'язок особливостей самоствавлення в юнацькому віці з психологічним шкільним насиллям.

Мета роботи - розглянути психологічне насилля в шкільному колективі як прояв особливостей самоствавлення в юнацькому віці (на прикладі емпіричного дослідження 10-11 класів).

Гіпотези дослідження:

1. Між особливостями самоствавлення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля існує пряма залежність.

2. Між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз й синтез у процесі пошуку теоретичного підґрунтя для проведення дослідження, класифікація та систематизація наукових джерел; емпіричні: опитувальники «Тест самоствавлення (авторства В. Століна, С. Пантелєєва) та «ICAST- С» (адаптація Е. Волкова).

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні особливостей самоствавлення, їх впливу на прояви психологічного шкільного насилля у 10-11 класах та способи їхнього попередження.

Галузь використання: навчально-виховні заклади, позашкільні навчальні заклади для дітей, загальноосвітні школи.

САМОСТАВЛЕННЯ, ШКІЛЬНЕ НАСИЛЛЯ, ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЛЯ, ЮНАЦЬКИЙ ВІК, ПРОФІЛАКТИКА, ШКІЛЬНИЙ КОЛЕКТИВ.

SUMMARY

Dmytriieva A.O. Psychological violence in school community as a demonstration of the peculiarities of self-esteem in adolescence.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (47 items, 5 of foreign origin), 3 appendixs on 48 pages. The qualifying work volume is 134 pages long, 81 of them – main text. There are 10 tables and 14 illustrations.

The qualifying work gives theoretical survey and describes the experimental research of the characteristics of self-esteem and the prevalence of psychological abuse in adolescence. The master thesis is composed of 3 chapters, each of them dealing with the study and research of the relationship between these two categories.

The research object: psychological school violence.

The research subject: connection between the peculiarities of self-esteem in adolescence and psychological school violence.

The research goal: consider psychological violence in the school community as a manifestation of the peculiarities of self-esteem in adolescence (on the example of empirical research of 10-11 grades).

The research tasks are:

1. To analyze the state of research on the problem of psychological school violence and its relationship with the peculiarities of self-esteem in modern domestic and foreign scientific discourse of psychology.

2. To determine the theoretical and methodological foundations of the study of the problem of psychological violence in the school community.

3. Conduct an empirical study of school violence in grades 10-11, interpret and analyze data.

4. Identify the relationship between the peculiarities of self-esteem of students in grades 10-11 and manifestations of school violence.

5. Create and implement a program of psychological prevention of school violence in grades 10-11.

Chapter 1 «Theoretical and methodological foundations of research on the problem of psychological violence» provides theoretical analysis of the problem of school violence, psychological features of early adolescence are analyzed, systematized to components of self-esteem in adolescence as a cause of psychological violence.

In the Chapter 2 «Empirical research on school violence in grades 10-11» psychological factors and causes of school violence in grades 10-11 were analyzed, as well as the role and place of manifestations of self-esteem in adolescence in the emergence and spread of school violence in high school.

Chapter 3 «Program of psychological prevention of school violence in adolescence» describes the content of the program of psychological prevention of school violence in adolescence and the main activities within this program.

Key words: self-esteem, school violence, psychological violence, adolescence, prevention, school community.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЛЯ	12
1.1. Психологічний аналіз проблеми насилля у школі.....	12
1.2. Психологічні особливості раннього юнацького віку	19
1.3. Аналіз компонентів самостановлення в юнацькому віці як причин прояву психологічного насилля: теоретичний зріз	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЛЯ В 10-11 КЛАСАХ	33
2.1. Організація та методи дослідження шкільного насилля в 10-11 класах ...	33
2.2. Аналіз психологічних факторів і причин шкільного насилля в 10-11 класах	38
2.3. Виявлення ролі та місця проявів особливостей самостановлення в юнацькому віці у виникненні та поширенні шкільного насилля у старшій школі.....	50
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЛЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	71
3.1. Зміст програми психологічної профілактики шкільного насилля в юнацькому віці	71
3.2. Основні заходи в межах програми психологічної профілактики шкільного насилля в юнацькому віці	74
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. У 2018 році кожен другий підліток у світі зазнав шкільного насилля – такі статистичні дані оприлюднила міжнародна організація UNICEF [47]. Таке широке поширення проблеми призвело до того, що на глобальному рівні вживаються заходи щодо боротьби з нею та впроваджуються різноманітні профілактичні активності.

Серед країн із передовим досвідом у цій сфері можна назвати Ірландію, Португалію, Швецію, Великобританію, Німеччину, Італію тощо. У багатьох зазначених країнах діють національні центри протидії булінгу та впроваджені різні тематичні освітні програми. До наймасштабніших кейсів та організацій, що борються проти шкільного насилля, входять: Антибулінговий альянс, ОВРР (Olweus Bullying Prevention Programm), KiVa (Kiusaamista Vastaan), РА (Positive Action), The Friendly Schools Project, Steps to Respect, Ла Страда - Україна, вищезгаданий дитячий фонд ООН UNICEF тощо.

Психологічна проблема булінгу як психологічного насилля в українському суспільстві впродовж довгого проміжку часу залишалася стигматизованою, але із розвитком психологічної науки та впровадженням принципів інклюзивності, дитиноцентризму та педагогіки партнерства, з'явилося усвідомлення цієї проблеми та необхідності її вирішення, у тому числі і на державному рівні.

Міністерство освіти і науки України виокремило протидію булінгу як один із своїх напрямків роботи та в 2020/2021 навчальному році запропонувало концепцію «Безпечна і дружня до дитини школа» у закладах освіти. Рекомендації щодо протидії шкільного насилля розповсюджуються департаментам освіти обласних та місцевих адміністрацій, а також оприлюднюються на сайті міністерства. Навіть більше, можна стверджувати, що у сучасній системі освіти протибулінгові заходи стали трендовими, адже у

школах стали обов'язковими проведення антибулінгових тижнів, різноманітних тренінгів, флешмобів й інших заходів на тему протидії насиллю та жорстокості.

Утім, важливо не тільки проводити інформаційні та профілактичні кампанії щодо протидії шкільному насиллю. Для більшої ефективності освітніх заходів у цій сфері необхідно чітко розуміти причини, через які відбуваються прояви шкільного насилля та дитячої жорстокості. Немає жодних сумнівів у тому, що на поширення і прояви цього соціально-психологічного феномену мають вплив багато чинників – як внутрішніх, так і зовнішніх.

У зв'язку з поляризацією суспільства, конфліктом на сході України, проблемами внутрішньо переміщених осіб та іншими кризовими ситуаціями, в українських закладах освіти поширюються і проблеми дискримінації, утисків та булінгу. За останні десять років соціально-психологічні обставини, що впливають на особливості поведінки дітей і підлітків, стали предметом досліджень вітчизняних науковців і психологів.

Так, у працях К. Абсалямової, О. Братусь, Г. Беженара, А. Губко розглядаються й аналізуються зв'язки між соціальними та психологічними факторами, що впливають на учнів, і їхніми проявами жорстокості. У дослідженнях О. Кулешової, А. Мельниченко, Л. Найдьонової, Н. Тілікіної були запропоновані методичні рекомендації щодо діагностування цькування та встановлення взаємозв'язків між психологічним станом учнів і їхнім залученням у прояви шкільного насилля (в якості особи, що зазнає насильства; агресора або свідків). Утім, такі важливі внутрішні фактори, що мають вплив на поведінку дітей і підлітків, як особливості самоствавлення, майже не потрапляли у поле зору дослідників.

Фрагментарність вітчизняних досліджень, присвячених тематиці шкільного насилля та конкретних чинників його проявів, брак локальних емпіричних досліджень на виявлення причин поширення булінгу разом із необхідністю пропонувати та імплементувати програми психологічної профілактики шкільного насилля зумовили актуальність дослідження.

Теоретичну основу дослідження складають: праці українських дослідників – К. Абсалямової, О. Безпалько, Е. Киричевської, О. Юрчик; зарубіжних – Д. Лейна, Р. Новако, Д. Ольвеуса, А. Пікаса, Е. Роланд, Е. Руланн, К. Салміваллі та вітчизняних – М. Бутовської, Г. Валіцкаліса, В. Вішневської, О. Глазман, Д. Кутузової та інших. Серед психологів-практиків, що досліджували причини шкільного насилля та особливості самоствавлення у підлітковому віці, варто згадати О. Адажій, В. Бондар, А. Дьякової, Н. Мацевко, А. Мельниченко, О. Ратинської, Л. Тищенко та інших.

Об'єкт дослідження - психологічне шкільне насилля.

Предмет дослідження - зв'язок особливостей самоствавлення в юнацькому віці з психологічним шкільним насиллям.

Мета дослідження - розглянути психологічне насилля в шкільному колективі як прояв особливостей самоствавлення в юнацькому віці (на прикладі емпіричного дослідження 10-11 класів).

Гіпотези дослідження:

1. Між особливостями самоствавлення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля існує пряма залежність.
2. Між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми психологічного шкільного насилля та його взаємозв'язку з особливостями самоствавлення у сучасному вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі психології.
2. Визначити теоретико-методологічні основи дослідження проблеми психологічного насилля у шкільному колективі.
3. Провести емпіричне дослідження шкільного насилля в 10-11 класах, провести інтерпретацію й аналіз даних.
4. Виявити взаємозв'язок між особливостями самоствавлення учнів 10-11 класів та проявами шкільного насилля.

5. Створити та реалізувати програму психологічної профілактики шкільного насилля в 10-11 класах.

У процесі дослідження застосовувалися такі методи: аналіз й синтез у процесі пошуку теоретичного підґрунтя для проведення дослідження. Наша методологія у практичній частині базується на кількісному дослідженні й якісному дослідженні (інтерпретація даних), що включає у себе результати даних, засновані на тесті-опитувальнику на самоствавлення (авторства В. Століна, С. Пантелєєва) та опитувальнику ICAST-C (адаптація Е. Волкова).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні особливостей самоствавлення, їх впливу на прояви психологічного шкільного насилля у 10-11 класах та способи їхнього попередження. Зокрема:

вперше:

- у місті Запоріжжя проведено пілотне дослідження на виявлення взаємозв'язку особливостей самоствавлення та проявів шкільного насилля серед учнів 10-11 класів (засноване на тесті-опитувальнику на самоствавлення (авторства В. Століна, С. Пантелєєва) та опитувальник ICAST-C);

вдосконалено та уточнено:

- дефініції «психологічне шкільне насилля» та «самоствавлення» у контексті тематики дослідження;

- взаємозалежні та взаємодоповнюючі тези різних гіпотез і поглядів, що пояснюють причини та психологічні фактори психологічного шкільного насилля;

набули подальшого розвитку:

- використання системи опитувальників, що дозволяють виявляти взаємозв'язків між проявами шкільного насилля та особливостями самоствавлення в юнацькому віці;

- підходи до якісного впровадження програми психологічної профілактики шкільного насилля у 10-11 класах.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів у тому, що були розроблені психологічні інструменти, направлені на виявлення причин і факторів шкільного насилля, які були впроваджені у навчально-виховний процес Запорізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 52. Більше того, деякі аспекти роботи можуть носити рекомендаційний характер і бути використані в інших школах для попередження випадків шкільного насилля. Окрім цього, вони можуть застосовуватися у ході вивчення вікових особливостей на факультативних курсах із психології, у школах з поглибленим вивченням гуманітарних дисциплін, під час написання наукових досліджень студентами факультету соціальної педагогіки та психології, при подальших наукових і практичних розробках, а також у власній практичній діяльності психолога.

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечуються систематизованістю та взаємовідповідністю використаних у роботі методів, їхньої дотичності до обраної мети та завдань у роботі, а також етичністю та актуальністю цих методів сучасному науковому психологічному дискурсі. Важливо зазначити, що на цьому етапі дослідження ми вирішили звернутися до нерепрезентативної вибірки, оскільки за свідченнями соціологів [43], цей метод є корисним для пілотних та тих досліджень, що поєднують якісно-кількісний підхід (як у нашому випадку). Більше того, дослідження на невеликій аудиторії дасть змогу зробити попередні висновки, виявити основні переваги та недоліки застосованих методик, проаналізувати помилки, що виникли на початковому етапі.

Апробація результатів роботи. Окремі результати дослідження були апробовані на таких наукових конференціях: «Молода наука-2021» (м. Запоріжжя, Запорізький національний університет, 19-24 квітня 2021 року), XXIII Міжнародній науковій конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: Результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 22-23 квітня 2021 р.), науково-практичній конференції

«Фундаментальні та прикладні аспекти сучасних наукових досліджень» (м. Миколаїв, 29-30 квітня 2021р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку» (м.Запоріжжя, 21-22 жовтня 2021р.), II науково-практичній конференції «Інноваційні наукові дослідження: світові тенденції та регіональний аспект» (м. Харків, 27-28 листопада 2020 р.).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 134 сторінки, список використаних джерел нараховує 47 найменувань, 3 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЛЯ

1.1. Психологічний аналіз проблеми насилля у школі

Аналіз джерельної бази показав, що шкільне насилля – досить часта та, на жаль, поширена проблема. До його вивчення та дослідження активно долучаються не лише психологи, але і педагоги, соціальні працівники, вихователі, організатори масових заходів, представники шкільної адміністрації та ключові стейкхолдери у галузі освіти. Утім, оптимальні рішення все ще не знайдені. Для того, щоб профілактична робота щодо шкільного насилля була більш результативною, варто досліджувати цю проблему, зокрема, і у теоретичному зрізі. Саме тому ми присвятимо розгляду теоретичного дослідження обраної тематики весь перший розділ.

Для того, щоб краще заглибитися у специфіку дослідження та досягнути її глибше, вважаємо доцільним, у першу чергу, з'ясувати власне визначення шкільного насилля та представити кілька тлумачень цієї дефініції.

Вітчизняні дослідниці, зокрема, І. Скорбун та Т. Слободян вважають, що шкільне насилля – це « <...> сплановані або спонтанні агресивні дії, що відбуваються на його території або в його приміщеннях під час занять, перерв, на шляху до нього і назад, а також на заходах, які проводить заклад в іншому місці» [18].

О. Юрчик зауважує, що це « <...> соціально-психологічне явище, для якого характерне використання будь-яких дій однієї людини щодо іншої (учень–учень, учитель–учень, учень–учитель) в умовах освітнього середовища, внаслідок яких завдається шкода фізичному і/або психічному здоров'ю індивіда» [41]. Ми вважаємо, що обидва ці твердження українських дослідниць є досить повними, добре структурованими та такими, що звертають увагу на

важливі частини зрозумілого опису терміну. Разом із тим, вони є взаємодоповнюючими, оскільки кожне розширює та уточнює зміст попереднього.

У системі освіти більшості країнах Європейського Союзу ведеться активна профілактична робота з попередження шкільного насилля. В установчому документі, присвяченому правам дитини «Конвенції про права дитини» ООН зазначається, що «Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини проголосила і погодилась з тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними у них правами і свободами без якої б то не було різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини» [12].

На сайті Європейської Комісії подається така дефініція: «Шкільне насилля – це не лише психічне та фізичне явище, відсутність контролю та гальмування у необхідних ситуаціях, яке було б ознакою цивілізованої людини; це також соціальна конструкція з історією та різними гравцями» [45]. На нашу думку, незважаючи на те, що це визначення є у певній мірі узагальненим і художнім, воно досить точно характеризує явище шкільного насильства.

Практика американської школи тлумачать насилля у школі як « <...> частину насильства серед молоді, більш широку проблему громадського здоров'я. Насильство серед молоді відноситься до шкідливої поведінки, яка може початися рано і продовжуватися в молодому віці. Він включає різноманітні види поведінки, такі як знущання, ляпаси, удари, використання зброї та згвалтування» [46]. Саме у дослідженнях американської школи ми спостерігаємо визначення шкільного насилля як складової насильства серед молоді та виклику сфери громадського здоров'я. На нашу думку, таке тлумачення є вкрай виправданим і має заслужене місце існування серед психологічних і педагогічних досліджень.

У свою чергу, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначають насилля як « <...> навмисне застосування фізичної сили або влади, здійснене або у формі погрози, спрямоване на себе чи іншу особу чи групу осіб, яке спричиняє або з великою ймовірністю може спричинити тілесні ушкодження, психологічну травму, смерть, відхилення у розвитку або депривацію» [47].

Ознайомившись зі світовим контекстом, пропонуємо також звернути увагу на українські офіційні визначення, зокрема, згадані у національному законодавстві. Додамо, що саме у ньому значна увага присвячена захисту дітей і протидію проявам шкільної жорстокості.

Так, у Законі України «Про охорону дитинства» зазначається про право на захист від усіх форм насильства: «Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини» [6].

У свою чергу, у Законі України «Про освіту» шкільне насилля ототожнюється з булінгом, який визначається як: « <...> діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [7].

Звернемо увагу на те, що аналіз джерельної бази показав, що деякі дослідники розрізняють поняття булінгу та шкільного насильства. Утім, все одно у науковому дискурсі поки що немає уніфікованого та загально прийнятого визначення, яке б допомогло чітко розмежовувати ці два поняття. Саме тому завважимо, що у рамках цього дослідження ми також дотримуватимемося позиції, застосованої у Законі «Про освіту».

Російським автором Є. Гребенкіним воно пояснюється як « <...> емоційне, фізичне або сексуальне насильство, що здійснюється дітьми або педагогами щодо учнів шкіл, або учнями щодо вчителя» [5]. Група молдавських авторів пропонує такий погляд на шкільне насилля: «це сплановані або спонтанні агресивні дії, що відбуваються на території освітнього закладу під час занять, перерв, на шляху до нього та назад, а також на заходах, що проводяться освітнім закладом в інших місцях (наприклад, під час екскурсій)» [19].

Таким чином, аналіз основних українських і зарубіжних джерел дав нам змогу з'ясувати різні підходи до тлумачення поняття «шкільного насилля», зрозуміти його особливості у залежності від географічних чинників. Уніфікувавши всі інтерпретації, можемо запропонувати своє визначення шкільного насилля: це комплекс дій у соціально-психологічній площині, які включають у себе та не обмежуються проявленнями агресії; застосуваннями щодо особи фізичного, емоційного, психологічного та/або комунікаційного пригнічення; які можуть мати сильні негативні наслідки для здоров'я особи та відбуваються у навчально-виховному середовищі під час освітнього процесу.

Що стосується ознак, які набуває шкільне насилля, більшість дослідників погоджуються на думці, що «...характерною особливістю шкільного насилля є довготривала депривація дитини в межах соціальної групи» [9]. Справді, насилля від разового конфлікту або ненавмисних дій відзначає тяглість та тривалість завдання шкоди.

Не можна не погодитися із дослідницею К. Плутицькою, яка визначає навмисність, систематичність й агресивність як основні ознаки шкільного насильства. Авторка акцентує увагу на тому, що « <...> діти та підлітки, які вчиняють такі дії, хоча й усвідомлюють їх характер, але не завжди розуміють і передбачають наслідки, до яких можуть призвести ці дії. Таким чином, ознака навмисності стосується лише характеру дії, але не наслідків, не дивлячись на те, що в деяких випадках діти цілком здатні оцінити заподіяну шкоду» [17]. На нашу думку, така двоїстість у вчиненні зумисних агресивних дій без

одночасного розуміння їхніх потенційних наслідків може бути цікавим і практично корисним предметом для подальших досліджень.

Не менш цікавим і широким питанням є систематизація форм шкільного насильства, огляд яких дозволяє зрозуміти, які основні дії кваліфікуються як шкільне насильство, а також – якій сфері життя особистості вони завдають шкоди. Вирішення у рамках роботи цього питання дасть змогу зрозуміти, яким чином ефективніше будуть плануватися роботи щодо попередження шкільного насильства.

Серед основних форм, які може приймати шкільне насилля, деякі автори О. Волкова, Т. Епоян, Є. Гребенкін виділяють такі: прямі, що можуть включати, але не обмежуються фізичним насиллям, псуванням речей, бійками, сексуальним насиллям тощо, так і непрямі – образи, жарти, прізвиська, ізоляція, бойкотування, кібернасильство тощо [21; 19; 5].

Досить розлогою та систематизованою вважаємо класифікацію форм авторства дослідниці О. Юрчик, з якою можна ознайомитися на рис. 1.1.

Фізичне	Психологічне	Сексуальне	Економічне
<ul style="list-style-type: none"> • штовхання та катування; побої та окремі удари; ляпаса та копняки; укуси та дряпання; погрози зброєю; запотиличники; викручування рук, висмикування волосся, смикання за вуха; припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими цигарками; інші дії. 	<ul style="list-style-type: none"> • порівняння; ігнорування ізолювання, зневажання; навішування ярликів; бойкот; тиск, терор (булінг); групове цькування (мобінг); використання ненормативної лексики; чутки, наклепи, прізвиська, погрожування; шкода, заподіяна через e-mail, SMS. 	<ul style="list-style-type: none"> • зґвалтування; статеві зносини (коїтус); оральний і анальний секс; взаємна мастурбація; порнобізнес; проникнення в генітальні та анальні отвори чужорідними предметами; дотики до інтимних частин тіла дитини; пропозиції статевого характеру. 	<ul style="list-style-type: none"> • псування речей; відбирання їжі; крадіжка речей; шантаж; вимагання грошей; примус до жебракування; відбирання цінних речей; незаконне присвоєння власних речей, грошей дитини; заборона відвідування свят, кінотеатрів.

Рис. 1.1. Форми шкільного насилля (за О. Юрчик [41])

У контексті дослідження важливо також згадати про пов'язані з темою шкільного насилля явища – до прикладу, третирування, мобінг, психологічне тероризування, які у контексті цього дослідження ми розглядатимемо як одні з форм шкільного насилля.

Шкільне третирування, на думку І. Гайдамашко, – це « <...> сукупність соціальних, психологічних та педагогічних проблем, що охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля зі сторони індивіда або групи по відношенню до індивіда (декількох індивідів), що не в змозі захистити себе у даній ситуації» [4]. На нашу думку, таке визначення є досить лаконічним і точним.

Що стосується мобінгу, його визначення знаходимо у статті «Психологічна проблема мобінгу в шкільному середовищі»: «Регулярне та цілеспрямоване нанесення фізичної й душевної шкоди людині, дитині. Це довготривале “відторгнення” дитини більшістю членів класу чи групи. Як показують дослідження, актуальним в учнівських колективах стало поняття «мобінгу» (від англ. - натовп, глум й означає психологічний терор, який здійснює група по відношенню до особистості)» [22]. Звернемо увагу на різницю між мобінгом й іншими видами шкільного насилля: якщо у процесі, наприклад, булінгу можуть брати участь один або кілька агресорів і свідків (це не обов'язково всі учні), то у мобінгу бере участь велика група або навіть весь колектив.

Шведський психолог Х. Лейман трактував психологічне тероризування як «ворожі неетичні комунікативні дії систематичного характеру, спрямовані на певного індивіда. Такі дії повторюються відносно часто (як мінімум один раз на тиждень) і тривають впродовж відносно довгого періоду (як мінімум півроку)» [20, 11]. На нашу думку, головною відмінністю тероризування від інших проявів шкільного насилля є його комунікативний характер.

Кожен із цих явищ потребує більш детального розгляду, саме тому психологічний аналіз окремих проявів насилля у шкільному середовищі може

стати метою у наступних дослідженнях з цієї теми. Додамо, що у рамках цієї наукової роботи ми звертатимемося до цих визначень і надалі.

Одними з найважливіших характеристик, про які варто згадати під час психологічного аналізу шкільного насилля, є наслідки, які воно зчиняє на психіку дитини або підлітка. Наразі до них звернена чимала кількість увагу у психологічних і педагогічних дослідженнях, у масовій культурі та медіа, у профільних освітніх інституціях або відомствах, а також – безпосередньо у навчальних закладах. Для глибшого розуміння можливих психологічних наслідків від шкільного насилля звернемося до кількох джерел.

У матеріалах курсу для підготовки вчителів «Вчимося жити разом» досить вичерпно перелічені наслідки шкільного насилля: « <...> вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняючи: неадекватне сприймання себе: занижену самооцінку, комплекс неповноцінності, беззахисність; негативне сприймання однолітків: відсторонення від спілкування, самотність, часті прогули у школі; неадекватне сприймання реальності: підвищену тривожність, різноманітні фобії, неврози; девіантну поведінку: схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності» [14].

На нашу думку, надзвичайно цінним є той факт, що для підготовки вчителів використовуються такі конкретні потенційні наслідки. Вважаємо, це може мотивувати деяких учителів більш серйозно ставитися до профілактики та протидії булінгу.

Дослідниця державної установи «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» Н. Тілікіна впевнена, що шкільне насилля спричиняє негативні наслідки не тільки для осіб, що його зазнають, а і для агресорів, свідків і закладу освіти. Детальніше з ними можна ознайомитися на рис. 1.2.

Для потерпілих	Для кривдників	Для спостерігачів	Для закладу освіти
<ul style="list-style-type: none"> • зниження якості навчання; • підвищення агресії та перенесення її на інших; • відсутність друзів, відсутність комунікативних навичок, усамітнення; • схильність до нервово-психічних розладів та депресії; • фізичне нездужання психосоматичного походження; <ul style="list-style-type: none"> • занижена самооцінка; • прояви девіантної поведінки. 	<ul style="list-style-type: none"> • проблеми у стосунках з однолітками та дорослими; • надмірна агресія; • прояви асоціальної поведінки; • неблагополучне майбутнє; • недостатня соціалізація; • асоціальні риси особистості. 	<ul style="list-style-type: none"> • досвід безсилля перед владою натовпу чи сильнішого; • сором за свою легкодухість; <ul style="list-style-type: none"> • відчуття безпорадності; • депресивний стан чи перебудження; <ul style="list-style-type: none"> • небажання відвідувати заклад освіти. 	<ul style="list-style-type: none"> • учням важко навчатися, вони не люблять відвідувати заклад освіти; • серед учнів панує відчуття незахищеності в закладі освіти; • формується середовище страху та неповаги; • репутаційні ризики.

Рис. 1.2. Наслідки шкільного насилля (за Н. Тілікіною [33])

Отже, шкільне насилля – це систематичні дії, що відбуваються у закладах освіти та зачіпають соціально-психологічні відносини суб'єктів освітнього процесу, які можуть бути проявлені, але не обмежуються: агресією; виявами фізичного, емоційного, психологічного та/або комунікаційного пригноблення. Такі дії зазвичай несуть за собою вкрай важкі наслідки для фізичного та ментального здоров'я всіх її учасників, особливо тих, хто зазнають шкільного насильства.

1.2. Психологічні особливості раннього юнацького віку

Для того, щоб краще зрозуміти, яким чином шкільне насилля пов'язане з особливостями самоствлення у ранньому юнацькому віці, варто взагалі приділити більш детальну увагу фактору психологічних особливостей цього віку. Саме тому у цьому підрозділі ми аналізуватимемо психологічні

особливості раннього юнацького віку, зокрема, того, яке місце у ньому посідає явище самоствалення.

Автори підручника з вікової психології М. Савчин і Л. Василенко зазначають, що ранній юнацький вік – це період « <...> (від 15-16 до 17-18 років) особистість виходить на рубіж відносної зрілості, у цей період завершуються бурхливий ріст і розвиток її організму, а також первинна соціалізація» [24, 235]. В іншому джерелі зазначаються трошки інші вікові рамки – це «14,5-15 – 17 років» [40].

Досить точним, на нашу думку, є таке визначення: «Ранній юнацький вік – це друга стадія фази життя людини, названа дорослішанням або перехідним віком, змістом якої є перехід від дитинства до дорослого віку. У середині переходу від дитинства до дорослості кордону між підлітковим і юнацьким віком умовні і часто перетинаються. Рання юність – це старший шкільний вік – 15 - 17 років» [23]. Таким чином, із трьох різних джерел можна зробити висновок, що ранній юнацький вік охоплює період від 15 до 17 років з деякими можливими винятками.

За свідченнями різних психологів і науковців, ранній юнацький вік – це трансформаційний період розвитку особистості. Як зазначає Л. Лисенко, віковими задачами розвитку у цьому проміжку життя є « <...> досягнення соціальної зрілості (можливість виконувати соціальні обов'язки, приймати відповідальність за власне життя, вчинки); особистісне самовизначення; формування самосвідомості і світогляду (відкриття власного внутрішнього світу, усвідомлення власної унікальності; усвідомлення незворотності часу; формування цілісного уявлення про себе; формування ставлення до себе)» [13]. Не можемо не погодитися з автором матеріалу, адже справді від особистості у ранньому юнацькому віці суспільство вимагає не тільки брати участь у всіх зазначених процесах, а й проявляти відповідальність, усвідомлювати власні права та обов'язки, демонструвати певну ступінь дорослості.

Саме у ранньому юнацькому віці відбувається завершення первинної соціалізації та усвідомлення власної ідентичності, формується самосвідомість

та самовизнання; школярі починають будувати своє бачення майбутнього та місця у житті суспільства. Саме тому цей вік є досить визначним етапом у періодизації становлення особливостей психіки людини. Відповідно, саме із цих причин цей вік має специфічні, тільки йому притаманні характеристики.

Вважаємо визначення психологині Н. Павлик щодо протиріччя, характерних для раннього юнацького віку, такими, що досить влучно та повно описують особливості цього вікового періоду: «Фактор суперечливості характеру притаманний переважно особам раннього юнацького віку і визначається нецілісністю, неповнотою характеру, несформованістю духовного потенціалу, рефлексії, почуття єдності, стресостійкості у сполученні з лицемірством, екстернальністю, нетерплячістю» [16].

Неможливо аналізувати психологічні особливості того або іншого віку без розгляду тих змін, які відбуваються в організмі у цей період. Так, у періоді від 15 до 17 років « <...> ще триває окостеніння в різних частинах скелета, але непропорційність у розвитку кісток скелета кінцівок і тулуба зникає. Зміцнюється м'язова система, підвищується м'язовий тонус, рухова активність і працездатність організму. Цей період збігається з періодом статевого дозрівання, яке супроводжується змінами діяльності залоз внутрішньої секреції» [11]. Підкреслимо, що саме цими біологічними змінами зумовлений перехід від дитинства до дорослішання.

Фізіологічні показники зчиняють значний вплив на аспекти розвитку психіки й особливостей поведінки підлітків у ранньому юнацькому віці: « <...> усвідомлення ними своєї фізичної привабливості, сили, породжує виникнення у них оптимізму життєрадісності, впевненості в собі, усвідомлення порушень та недоліків фізичного розвитку може приводити до себе негативних переживань, до заниженої самооцінки; рівень фізичного розвитку особливості зовнішності відіграють далеко не останню роль у взаєминах між статями у даний віковий період» [36].

Аналіз джерельної бази показав, що більшість дослідників Р. Хавула, Є. Сухарева, Г. Стаднік сходяться у думці щодо того, що основними

психологічними особливостями раннього юнацького віку є: формування світогляду, життєвої позиції, певних моральних цінностей й орієнтирів, невизначеність у майбутньому, суперечність між самоідентифікацією та сприйняттям у соціумі, прагнення до незалежності (як фізичної, так й економічної, психологічної тощо), поява таких психологічних новоутворень, як «самовизначення, особистісне самовизначення, життєве самовизначення, моральне самовизначення, соціальне самовизначення, професійне самовизначення, я-концепція» [28], актуалізація проблеми професійного вибору тощо [35; 32; 29].

Можна помітити, що у цей період відбуваються чимало позитивних зрушень у розвитку особистості. Так, у цьому віці проходять такі важливі процеси у психіці, як розвиток власної індивідуальності та самоідентифікації, пошук себе та життєвого шляху. Про це досить влучно згадує О. Сергеєнкова, аналізуючи віковий відрізок від 15 до 17 років: «Для хлопців та дівчат типовим є пошук сенсу життя. В юності, коли людина здійснює свідомий вибір свого життєвого шляху, потреба осягнути сенс свого життя набуває потужного орієнтувального призначення. Ставлення молодого людини до світу набуває особистісного забарвлення. Рефлексія власних особистісних якостей, прагнення самореалізації зумовлюють пошук юнаками цінностей, які визначають сенс існування. Проблема пошуку сенсу життя значною мірою зумовлює стан психологічного здоров'я юнака» [26].

Однією з позитивних характеристик, що позначає ранній юнацький вік, є розвиток оптимізму. Дослідниця особливостей розвитку оптимізму у ранньому юнацькому віці Н. Чиженко вказує на те, що основу цього позитивного світосприйняття в юнаків і дівчат становлять такі психічні утворення: « <...> аутосимпатія (критерій – самоцінність, показник – самоприйняття); надія (критерії – очікування приємного і кращого в майбутньому, показник – сила волі, здатність знаходити шляхи); впевненість у собі (спрямованість на досягнення успіху, на успішні соціальні контакти, показники – ініціативність і сміливість в соціальних контактах)» [38].

Ми вважаємо розвиток оптимізму у цей віковий період дуже важливим для психологічного розвитку особистості, адже він дозволяє збалансовувати ту нестійкість і кризові відчуття, що виникають у 15-18 років. Щоправда, варто додати, що з подальшим дорослішанням і процесами, пов'язаними із формуванням більш зрілої особистості, його рівень значно зменшується.

На нашу думку, однією з найбільш визначних позитивних рис, характерних для раннього юнацького віку, є децентрація особистості – тобто, здатність помічати та усвідомлювати не тільки власну позицію, але і враховувати думки а погляди інших, можливість проявляти емпатію, взаємодіяти та комунікувати. Науковиця К. Соболева розглядає модель децентрації особистості у ранньому юнацькому віці з наявними у ній компонентами: «Емоційно-ціннісний компонент забезпечує інтерес до особистості іншої людини та її позиції. Когнітивний компонент децентрації передбачає здатність уявити себе на місці іншого та зрозуміти його позицію. Поведінковий компонент передбачає спрямованість на продуктивну взаємодію, забезпечує ефективну співпрацю задля реалізації як власних, так і спільних цілей» [27]. Ми вважаємо, що проблеми, пов'язані з децентрацією, можуть становити причини проявів шкільного насилля.

Неможливо не відзначити, що раннє юнацтво характеризується більш інтенсивною життєдіяльністю, ускладненням обов'язків і функцій, яких набуває людина у цьому віці, що помітно навіть в юридичній площині та на рівні зміни ставлення держави до учнів цього віку. Так, зокрема, в особи « <...> розширюється діапазон соціальних ролей та інтересів, з'являється все більше дорослих ролей з відповідною їм мірою самостійності і відповідальності. На цей вік припадає багато критичних соціальних подій: одержання паспорта, настання кримінальної відповідальності, можливість реалізації активного виборчого права, можливість вступу до шлюбу. Перед кожним постає задача вибору професії і подальшого життєвого шляху» [15].

Як ми вже зазначали, це складний період становлення особистості, в якому закладено багато протирічч. Саме тому логічно врахувати той факт, що у

цей період людина стикається з багатьма стресовими ситуаціями. Більше того, у ранньому юнацькому віці спостерігається низький поріг стійкості до стресорних факторів, що пов'язано з багатьма причинами. Однією з основних є кількість психосоціальних протиріч: складність усвідомлення себе як унікальної особистості через тиск сумнівів стосовно своєї індивідуальності, а також – невизнання своїх недоліків на свідомому рівні [34].

Період переходу до дорослого життя та усвідомлення рівня відповідальності характеризується ще і такими особливостями: особистість підлітка виражається для нього самого через численні нові ситуації та образи (ролі), в яких він виступає. Соціальні зміни значно знижують поріг стійкості до стресу, породжують різні негативні відчуття та стан розгубленості. Саме з цим періодом співпадає підліткова криза, яка пов'язана з «перебудовою» структури самосвідомості.

У період раннього юнацтва частіше за все з'являються підвищені вимоги до себе та оточуючих і бажання, що не відповідають об'єктивній дійсності. Саме через неможливість реалізації своїх бажань та потреб підлітки знаходяться у стані фрустрації. Потреба у самоствердженні досить часто також не знаходить потрібний вихід, що може становити причину виникнення негативних психічних станів.

Високий вплив на самооцінку людей у ранньому юнацькому віці мають спілкування та спільна діяльність з дорослими, думка оточуючих та їх оцінка власних якостей (можливості, навички, здібності). Якщо ж уявлення і реальність не співпадають, то виникає довготривалий стресовий стан, зумовлений фрустрацією.

Отже, можна зробити висновок, що у ранньому юнацькому віці школярі увесь час знаходяться під дією стресогенних факторів, що спричинені психічними та фізіологічними перебудовами, необхідністю визначення адекватних цілей, примірці нових ролей і страх невизнання. Але основним фактором залишається нестійка самооцінка [24].

Якщо продовжувати розглядати психологічні особливості раннього юнацького віку у контексті вразливості до стресів, варто зазначити, що у залежності від дії тих чи інших чинників на особу прийнято розглядати: сімейні та сексуальні стреси і стреси, що пов'язані з навчальною діяльністю. Відповідно до кожного з впливів підліток або намагається уникнути ситуації, або повністю зосереджується на ній. Будь-яка модель поведінки може супроводжуватися агресією, проявом протесту чи почуттям сорому. Якщо стресогенний фактор надто сильний або тривалий, то підліток навіть може знайти нову соціальну групу, яка може не завжди позитивно впливати на його поведінку та світосприйняття.

Деякі люди у ранньому юнацькому віці є більш емоційально-витривалими у порівнянні з деякими своїми однолітками завдяки своїм природним адаптаційним можливостям. Саме тому для подолання навіть сильного стресогенного фактору їм потрібно лише у правильному напрямку спрямувати свої внутрішньоорганізміві резерви. Тоді їх поведінка не стає девіантною, а навпаки – вони знаходять себе у якомусь виді мистецтва [2].

У школярів раннього юнацького віку, що знаходяться довготривалий час під впливом стресу можна виокремити ряд психологічних проблем, які можуть стати «маркерами» для його стану: складність будувати міцні стосунки; проблема з довірою до оточуючих; наявність у лексиці фраз, що свідчать про його перевантаження, наприклад : «Я ніколи це все не закінчу!»; відсторонення від сім'ї та друзів; підліток стає надто дратівливим, часто трапляються вибухи гніву; надмірна жага до ризику (наприклад, травмонебезпечні види спорту).

Також можуть виникнути проблеми на фізіологічному рівні, серед яких такі: порушення роботи головного мозку; біль у животі та м'язах; ожиріння або анорексія; порушення сну [31].

Отже, у цьому підрозділі ми проаналізували основні особливості раннього юнацького віку та зробили кілька висновків:

- 1) більшість дослідників сходяться на думці, що ранній юнацький вік – це період від 15 до 17 років;

2) фізіологічні зміни, що відбуваються у цьому віці, мають значний вплив на психологічний розвиток особистості та певним чином пов'язані з особливостями поведінки, мотивації осіб й їхньої емоційної реакції на ті або інші події;

3) цей віковий період характеризується великою кількістю протиріччя, пов'язаних з тими трансформаціями, що відбуваються у житті юнака чи дівчини. Саме ці протиріччя складають основу суперечливості характеру особи у ранньому юнацькому віці, несформованість його особистості, нестійкість його настрою й емоційного тла тощо;

4) не зважаючи на вищезгадану нестабільність, цей період містить і позитивні ознаки, серед яких: процес децентрації особистості, розвиток оптимізму, набуття ознак зрілості та дорослішання, усвідомлення власної незалежності та самоідентифікації тощо;

5) саме ця вікова категорія є найбільш нестійкою до стресогенних факторів, які здатні викликати численні негативні наслідки як для фізичного, так і для психічного здоров'я особистості.

Окремо також додамо, що однією з психологічних особливостей раннього юнацького віку є актуалізація питання самоствавлення, про що детальніше буде згадано у наступному підрозділі.

1.3. Аналіз компонентів самоствавлення в юнацькому віці як причин прояву психологічного насилля: теоретичний зріз

Ми вже згадували, що питання самоствавлення актуалізується саме у ранньому юнацькому віці. А особливості самоствавлення мають безперечний вплив на соціальне та психологічне життя школяра чи школярки. Аналіз джерельної бази засвідчив, що розгляд взаємозв'язків між компонентами самоствавлення та факторами його формування є актуальним у наукових

розвідках з педагогіки та психології. Відповідно до теми нашої кваліфікаційної роботи, ми розглядатимемо певні компоненти самоствавлення як можливі причини для прояву психологічного насилля. Завважимо, що самоствавлення формується у залежності від вікових, економічних, соціальних чи будь-яких інших умов.

У наукових колах не існує чіткого визначення самоствавлення, що, на нашу думку, є значною методологічною проблемою. Саме це породжує непевність при підготовці методик для проведення досліджень, пов'язаних із самоствавленням, та певну плутанину в інтерпретаційному полі.

Уперше цю дефініцію у радянському психолого-науковому інформаційному просторі використав дослідник Н. Сарджвеладзе. На його погляд, воно є «складною та багаторівневою емоційно-оціночною системою, що розділена на два блоки – об'єктивний («Я», як об'єкт) та суб'єктивний («Я», як суб'єкт)» [25]. На думку автора, і той, й інший блоки самоствавлення можуть бути впроваджені у життя під час когнітивної активності або ж емоційної реакції особистості стосовно самої ж себе. Н. Сарджвеладзе вважав, що самоствавлення «...є однією зі структурних одиниць диспозиційного ядра особистості, що дозволяє їй певним чином взаємодіяти із соціумом і собою» [25].

Деякими дослідниками воно розглядається як компоненти інших психічних утворень чи процесів. Такої думки, наприклад, дотримується науковиця Г. Стадник, зазначаючи, що нею «самоствавлення розглядається в контексті проблеми саморозуміння, як його емоційний компонент» [29]. У свою чергу, І. Яворська-Ветрова, вказує, що самоствавлення є « <...> одним із структурних компонентів самореалізації особистості, поряд завтономією, самоефективністю, перспективою майбутнього та системою цінніснихорієнтацій, виокремлюють самоствавлення особистості» [42].

Інші ж дослідники дивляться на самоствавлення як на «афективний компонент самосвідомості» [8] або ж – на рису особистості.

У цій роботі ми послуговуватимемось визначенням самоствавлення, яке вважаємо досить повним і близьким за сенсом до контексту дослідження. Воно представлено М. Сухаревою та О. Прокоф'євою, які вважають, що це « <...> складне когнітивно-афективне утворення, зрілість якого визначається якістю взаємозв'язку і ступенем узгодженості складових. Його структура складається з двох компонентів: раціонального ставлення до себе як суб'єкта соціальної активності («образ-Я» або категоріальне «Я») і емоційно-ціннісного ставлення до себе – переживання оцінки власної значущості як суб'єкта соціальної активності, які утворюють рефлексивне «Я»» [32].

Особливу увагу звернемо на визначені авторками компонентами самоствавлення: раціонального та емоційно-ціннісного.

До компонентів самоствавлення К. Хоменко відносить і додає такі: «емоційно-самоцінний компонент, критерій – аутосимпатія, показники – безумовність, умовність прийняття Я і знехтування власного Я; емоційно-самооцінний компонент, критерій – самоповага, показники – саморозуміння, самовпевненість, внутрішня послідовність; емоційно-поведінковий, критерій – загальна самоефективність, показники – оцінка здібностей і досягнення успіху; системоутворювальний компонент – глобальне самоствавлення, показники – узгодження інтегрального Я і дезінтегрального Я» [37]. Пропонуємо для подальшого аналізу спиратися саме на визначені у цьому переліку компоненти та критерії.

Очевидним є те, що у залежності від того, чи має школяр або школярка позитивне чи негативне самоствавлення, будуть будуватися його комунікація та взаємодія з оточуючим світом. Існують дослідження, в яких визначено, що негативне самоствавлення (в осіб раннього юнацького зокрема) стає джерелом проблем у спілкуванні, браку довіри, конфліктності, що можуть ставати причиною шкільного насилля. З іншого боку, численні емпіричні дослідження вказують на те, що існує кореляція між рівнем агресивності та високими показниками у самоствавленні.

Однією з гіпотез нашого дослідження є теза про те, що між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність. Таким чином, особливу увагу у контексті теоретичного аналізу компонентів самоствавлення, що впливають на прояви шкільного насилля, варто приділити саме емоційно-самоцінному компоненту, критерієм якого є самоповага.

На нашу думку, прояв насилля у будь-якій його формі (але в першу чергу – саме у вигляді психологічного насилля) чітко корелюється зі змінами рівня самоповаги особи, що зазнає насильницьких дій. Очевидно, що воно призводить до його зменшення.

Наслідки впливу шкільного насилля на особу, яка його систематично зазнавала, дуже гнітючі. Проаналізувавши джерельну базу, ми з'ясували, що такі особи більше не можуть самостійно захищати власні інтереси, поступається власним принципам, не вміє відстоювати особисті кордони, не вірить у себе та власні сили. Такі діти схильні до того, щоб прискіпливо ставитися до себе, вважати себе винними у тому, що з ними відбуваються; вони дуже самокритичні та мають занижену самооцінку.

Відповідно, такі школярі та школярки схильні відчувати власну неповноцінність та недостатність. Зазвичай особи, щодо яких відбувається шкільне насилля, починають сумніватися у тому, що вони можуть нормально взаємодіяти з суспільством. Проблеми у самоствавленні, зчинені шкільним насиллям, призводять до того, що вона остаточно зневірюється у можливості побудови адекватного та довірливого спілкування з іншими, втрачає навички соціалізації та звикає до статусу жертви, відторгнутої та неприйнятої людини.

Особи юнацького віку, щодо яких було зчинено шкільне психологічне насилля, мають виправдане відчуття беззахисності та недовіри до суспільства. Це знаходить відображення і на їх щоденній поведінці. Дослідники Р. Хавула, Л. Фрідман стверджують, що зміни у тому, як спілкуються, реагують на певні поведінкові стимули тощо, помітні навіть візуально [35; 34].

Насправді агресори так само мають певні виклики, пов'язані з відчуттям браку самоповаги, адже шкільне насилля для агресорів може бути інструментом її підвищення, про що зазначають Т. Щербан, О. Ковач: «Часто жорстокість є проявом заниженої самооцінки. Тому якийсь вид спрямованого на інших насильства відновлює самоповагу дитини і вирівнює самооцінку» [39].

З іншого боку, особи, які поважають та вважають себе надійними, впевненими і самостійними, схильні активно, іноді навіть агресивно відстоювати власне «Я» та «<...> виявляють тенденцію до заперечення власної провини в конфліктних ситуаціях. Захист власного «Я» здійснюється шляхом звинувачення переважно інших, перенесенням відповідальності на оточуючих за усунення бар'єрів на шляху до досягнення мети. Відчуття задоволеності собою поєднується з осудженням інших, пошуками в них джерел усіх неприємностей і проблем» [1].

Якщо продовжувати розглядати компоненти самоствавлення, варто згадати самоефективність, яка є дуже важливою для осіб у ранньому юнацькому віці. Саме у цей період для людей критично необхідно вміти справедливо оцінювати власні сили, бачити та аналізувати власні переваги та недоліки, вміти бути наполегливими та рішучими, коли цього потребує реалізація життєвої мети.

Можливі проблеми з агресією притаманні особам, що мають виклики з самоефективністю – саме вони потенційно можуть зчиняти шкільне насилля. Дослідник самоефективності Р. Хавула зазначає, що їх «незадоволення переживається з почуттям образи за те, що ВНЗ нібито не створив необхідних умов для отримання необхідних знань, умінь та навичок. Це супроводжується зростанням критичного ставлення щодо викладачів, розчаруванням у навчанні загалом, в обраному фаху та у власних перспективах і можливостях. Результатом кризових явищ є втрата віри у власну ефективність, що призводить до ускладнення у міжособистісній та професійній сферах» [35].

На нашу ж думку, оскільки у статті згадуються саме першокурсники, ми можемо собі дозволити тлумачення цієї цитати у контексті віку ранньої юності.

Так, ми думаємо, що такі ж відчуття можуть бути пережиті здобувачами освіти і у школі, і саме вони ж викликають у школярів і школярок не тільки прискіпливе ставлення до вчителів і вчительок, але і бажання направити свою агресію та незадоволення собою на однокласників й однокласниць, які не можуть відстояти свою позицію.

Аналіз теоретичної бази дозволяє нам попередньо зробити висновок про те, що особливості самоствалення мають вплив як на агресора та його поведінку (тобто, особу, яка вчиняє шкільне насилля), так і на людину, яка зазнає шкільного насилля.

Таким чином, під час теоретичного аналізу питання шкільного насилля та його зв'язку з компонентами самоствалення ми мали змогу теоретично сформулювати кілька висновків, які вимагають від нас подальшого підтвердження за допомогою емпіричного дослідження.

1. Шкільне насилля характеризується своєю постійністю, сталістю; це значить, що одноразові агресивні дії або конфлікти не є проявами шкільного насилля. Його специфікою також є те, що воно пов'язано саме з навчально-виховним процесом, зачіпає його учасників й учасниць. Форми його проявів – надзвичайно різні, не обмежуються агресією; виявами фізичного, емоційного, психологічного та/або комунікаційного пригноблення. Шкільне насилля призводить до важких наслідків для здоров'я всіх його учасників (агресора, жертви та спостерігачів).

2. Більшість дослідників і психологів розглядають межі раннього юнацького віку у періоді від 15 до 18 років. Його характерні особливості пов'язані, у першу чергу, з фізіологічними змінами, через які проходить організм. Ці ж біологічно зумовлені параметри мають вплив на характер, особливості поведінки, мотивацію й емоційну сферу особистості. У ранньому юнацтві людина переживає складний період, сповнений маси протиріч, криз і стресів. Поруч із негативними особливостями раннього юнацького віку варто також згадати і позитивні зміни, характерні для юнаків і дівчат у цьому періоді – становлення децентрації особистості, розвиток оптимізму, поступове та

послідовне дорослішання та зрілість, початок усвідомлення власної відповідальності за вчинені дії, формування власної персональної свободи, самоідентифікації тощо.

3. Компоненти самоствавлення (такі, як самоповага, самоефективність, довіра до себе тощо) відіграють ключову роль у формуванні особливостей психіки людини та її взаємодії з іншими. Відповідно ж, проблемні моменти, наявні у самоствавленні особи раннього юнацького віку, можуть стати причиною проявів шкільного насилля. Занижений рівень самоповаги, сумніви у власній самоефективності, проблеми з довірою до себе можуть стати каталізаторами або агресивної поведінки юнака чи дівчини, або невміння відстоювати власну позицію, особисті кордони та браку навичок захисту особистих кордонів. Таким чином, самоствавлення взаємопов'язане з проявами шкільного насилля.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЛЯ В 10-11 КЛАСАХ

2.1. Організація та методи дослідження шкільного насилля в 10-11 класах

Головною метою нашого дослідження є: розгляд психологічного насилля в шкільному колективі як прояву особливостей самоствавлення в юнацькому віці.

Дослідження проводилося згідно сформованого плану:

1. Формулювання теми кваліфікаційної роботи.
2. Формулювання мети, об'єкту та предмету дослідження.
3. Висунення гіпотез та завдань дослідження.
4. Ознайомлення з науковою літературою.
5. Уточнення гіпотез та визначення змінних.
6. Вибір експериментального інструменту.
7. Вибір досліджуваних.
8. Проведення дослідження.
9. Вибір методів статистичної роботи.
10. Інтерпретація результатів та оформлення висновків.

Вибірка: вибірку дослідження склали 46 учнів 10-11 класів Запорізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 52, віком від 15 до 18 років. З них 19 досліджуваних чоловічої статі і 27 досліджуваних жіночої статі.

Вибір методик дослідження був узгоджений з темою, метою, гіпотезами та завданнями кваліфікаційної роботи.

- I. «Тест-опитувальник самоствавлення» В. Століна та С. Пантелєєва [30].

Мета: діагностика рівня самоствавлення респондента.

Експериментальний матеріал: 57 суджень, 46 закодованих бланків для відповідей (Додаток А).

Інструкція респондентам: «Вам пропонується відповісти на наступні 57 тверджень в своїх бланках для відповідей. Якщо ви згодні з цим твердженням ставте знак "+", якщо не згодні знак "-».

Процедура дослідження. Дослідження за допомогою опитувальника самоствавлення проводилося впродовж однієї години. Після озвучення інструкції, респондентам було повідомлено, що вони можуть звернутися за допомогою, якщо в них виникли запитання стосовно запропонованих суджень, або у разі потреби ще раз повторити судження. Також респондентам було повідомлено, що після проходження дослідження, у разі потреби, вони можуть отримати консультацію психолога, обговорити хвилюючі моменти, звернутися за будь-якою допомогою.

Опитувальник включає 57 суджень, які розподілені на такі шкали:

Шкала S – глобальне самоствавлення; вимірює інтегральне почуття «за» чи «проти» власного «Я» респондента.

Шкала I – самоповага.

Шкала II – аутосимпатія.

Шкала III – очікуване ставлення від інших.

Шкала IV – самоінтерес.

Також виділено сім шкал, спрямованих на вимірювання виразності установки на ті чи інші внутрішні дії на адресу «Я» респондента.

Шкала 1 – самовпевненість.

Шкала 2 – відношення інших.

Шкала 3 – самоприйняття.

Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність.

Шкала 5 – самозвинувачення.

Шкала 6 – самоінтерес.

Шкала 7 – саморозуміння.

Обробка та інтерпретація результатів. Отримані від респондентів результати формуються у шкали: показник за кожним фактором підраховується шляхом підсумовування суджень, з якими респондент згоден, якщо вони входять у фактор із позитивним знаком і суджень, з якими респондент не згоден, якщо вони входять у фактор із негативним знаком. Отримані «сирі бали» за кожним фактором переводяться, згідно сформованих таблиць методики, в накопичені частоти у відсотках (Додаток Б).

Розподіл показників відповідно до ступеня вираженості кожної шкали:

- менше 50% - ознака не виражена (низький рівень);
- 50-74% - ознака виражена (середній рівень);
- більше 74% - ознака яскраво виражена (високий рівень).

II. Опитувальник «ICAST-C (ISPCAN Child Abuse Screening Tool Children's Version)» М. Дунн, Б. Макфарленом, Д. Ран'ян (адаптація Е. Волкова) [3; 43].

Мета: діагностика видів насильства, які розповсюджені серед дітей віком від 11 до 18 років.

Експериментальний матеріал: 88 запитань об'єднаних у п'ять розділів, 46 закодованих бланків для відповідей.

Інструкція респондентам: «В багатьох частинах світу люди стикаються з насильством і поганим поведінням зі сторони членів сім'ї, у школі та на роботі. Це важлива проблема для дітей у багатьох куточках землі. Ми хотіли б запитати вас про ваш досвід, пов'язаний з насильством, спрямованим проти вас. Також до кожної частини опитувальника є окремі інструкції, які надруковані на кожному бланку для відповідей, і з якими ви можете ознайомитися самостійно під час проходження тесту».

Процедура дослідження. Дослідження за допомогою опитувальника ICAST-C проводилося впродовж однієї години. Після озвучення інструкції та головної мети дослідження, респондентам було повідомлено, що вони мають можливість: відмовитися від участі у дослідженні у будь-якій момент часу без

будь-яких коментарів, задавати запитання, якщо вони виникають у процесі процедури дослідження. Також респондентам було повідомлено, що після проходження дослідження, у разі потреби, вони можуть отримати консультацію психолога, обговорити хвилюючі моменти, звернутися за будь-якою допомогою.

Обробка та інтерпретація результатів. Для кількісної інтерпретації одержаних результатів без застосування електронної бази даних необхідно підрахувати сумарний бал, отриманий за кожною шкалою опитувальника. При обробці результатів дослідження необхідно використовувати ключ, який порівнюється із відповідями респондента. Опитувальник розділений на 2 частини: частина А та частина Б, яким відповідають певні номери запитань (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Ключ опитувальника

Найменування шкали		Пункти опитувальника
Оточення дитини		Частина А: 1-7
Нехтування потребами дитини		Частина А: 18-23
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 16, 24-32
	в школі	Частина Б: 41-54, 47-59
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 33-38
	в школі	Частина Б: 72-81
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 10-15, 17
	в школі	Частина Б: 55-56, 60-71

Методика включає наступні розділи:

Розділ 1. Оточення дитини.

Розділ 2. Нехтування потребами дитини.

Розділ 3. Фізичне насильство: вдома та в школі.

Розділ 4. Психологічне насильство: вдома та в школі.

Розділ 5. Сексуальне насильство: вдома та в школі.

За кожною шкалою опитувальника всі пункти, в яких респондентами були обрані варіанти відповідей, що характеризують факт насильства, необхідно оцінити в 1 бал. Після цього необхідно знайти суму набраних балів та отримані результати (кількісні показники (Q) шкал) перевести в абсолютні показники (G) за формулою:

$$Q = (G/\text{кількість запитань шкали}) * 100\%$$

Таблиця 2.2

Градації відповідей на запитання опитувальника

Варіанти відповідей	Розподіл балів
«Багато разів», «Завжди», «Часто».	2 бала
«Більше 2 разів», «Іноді», «Одного разу чи двічі», «Жодного разу за останній рік, але це відбувалося», «Жодного разу за останній рік, але це траплялося».	1 бал
«Так», «Ніколи», «Ні», «Не впевнений (а)».	0 балів

Набрані бали підсумовуються і за рівнем виразності насильницьких процесів визначається рівень прояву насильства над дитиною: низький, середній, високий (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Градації рівнів проявів насилля відповідно до шкал

Найменування шкал		Рівні прояву насилля		
		Низький	Середній	Високий
Оточення дитини		0-1	2-3	4 і вище
Нехтування потребами		0-1	2-3	4 і вище
Фізичне насилля	вдома	0-1	2-3	4 і вище
	в школі	0-1	2-3	4 і вище
Сексуальне насилля	вдома	0-1	2-3	4 і вище
	в школі	0-1	2-3	4 і вище

Найменування шкал		Рівні прояву насилля		
		Низький	Середній	Високий
Психологічне насилля	вдома	0-2	3-5	6 і вище
	в школі	0-2	3-5	6 і вище

2.2. Аналіз психологічних факторів і причин шкільного насилля в 10-11 класах

Метою нашої діагностики було дослідження поширеності насильства серед учнів 10-11 класів.

Незалежною змінною виступали запитання, щодо видів насильства та їх оцінка по запропонованим шкалам.

Залежною змінною були домінуючі види насильства.

Вибірку дослідження склали 46 учнів 10-11 класів Запорізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 52, віком від 15 до 18 років. З них 19 досліджуваних чоловічої статі і 27 досліджуваних жіночої статі.

Для підрахунку «сирих балів» використовувалася програма Microsoft Office Excel 2010 року. За допомогою Microsoft Office Excel були сформовані таблиці з усередненими відсотковими розподілами отриманих результатів респондентів, за допомогою яких в подальшій нашій роботі формувалися діаграми та графіки. Також, за допомогою програми Microsoft Office Excel розраховувався статистичний критерій Манна - Уїтні (U-критерій), який використовувався задля виявлення статистично достовірних відмінностей серед двох незалежних груп респондентів за рівнем виразності ознак [10]:

$$U_1 = R_1 - \frac{n_1(n_1 + 1)}{2}$$

$$U_2 = R_2 - \frac{n_2(n_2 + 1)}{2}$$

де n_1 та n_2 - об'єми вибірки в кожній з двох порівняльних груп;

R_1 та R_2 - суми рангів відносно сформованої вибірки.

Після обробки первинних результатів та переведення «сирих балів» у відсоткове відношення, ми отримали усереднені загальні результати діагностики поширеності насильства серед учнів 10-11 класів по кожній шкалі та відповідно до рівнів його прояву (табл. 2.4) (Додаток В).

Таблиця 2.4

**Усереднений відсотковий розподіл результатів діагностики
поширення насильства (n=46)**

Найменування шкал		Рівні прояву насилля		
		Низький	Середній	Високий
Оточення дитини		54%	24%	22%
Нехтування потребами		50%	35%	15%
Фізичне насилля	вдома	43%	37%	20%
	в школі	39%	33%	28%
Сексуальне насилля	вдома	83%	10%	7%
	в школі	76%	20%	4%
Психологічне насилля	вдома	65%	33%	2%
	в школі	22%	33%	45%

Аналізуючи таблицю 2.4 ми можемо побачити, що найбільш високим показником за рівнем поширеності є психологічне насилля в школі. 45% респондентів в своїх відповідях зазначили, що хоча б один раз за весь період навчання в школі зазнавали проявів психологічного насилля, а саме: використання образливих прізвиськ, або інших словесних образ, прокльони та змушування робити щось небезпечне та заборонене, навмисне приниження в колі однокласників, або інших учасників навчального процесу. Більшість респондентів неодноразово чули образливі викрики в свою адресу та були в

ситуаціях, в яких їх цілеспрямовано змушували відчувати себе безглуздо та некомфортно.

Що стосується перших двох шкал, а саме: оточення дитини та нехтування її потребами, то ми бачимо, що 54% і 50% учнів мають низькі показники рівня прояву цих видів насилля, що свідчить про задовільні умови проживання з батьками та виконання ними батьківських обов'язків (рис. 2.1).

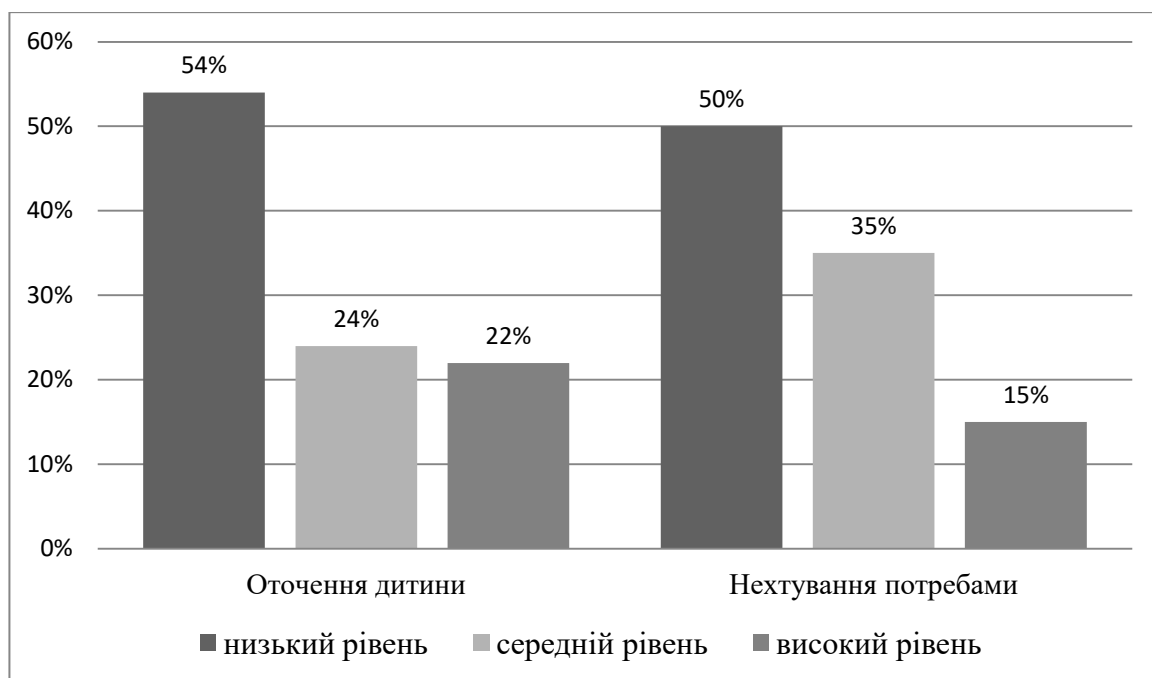

Рис. 2.1. Відсотковий розподіл результатів діагностики шкал насилля та рівнів його прояву (n=46)

В меншій мірі, але зустрічалися відповіді, в яких респонденти зазначали наявність цькування через фінансове, матеріальне становище родини респондентів, або через їх релігійні погляди та культурні вподобання.

Найчастіше респонденти робили акцент на наявності соціальної ізоляції як методу покарання, який використовують однокласники, або інші однолітки. Окрім бойкотів, як методу психологічного насилля, учні зазначили про погрози з боку вчителів у вигляді виставлення поганих оцінок, які насправді були несправедливими та неправдивими.

Аналіз відповідей продемонстрував нам, що психологічне насилля є найбільш розповсюдженим видом насилля серед учнів юнацького шкільного віку, але не тільки учні задіяні в цьому цькуванні, а й зустрічаються ситуації, в яких вчителі беруть активну участь.

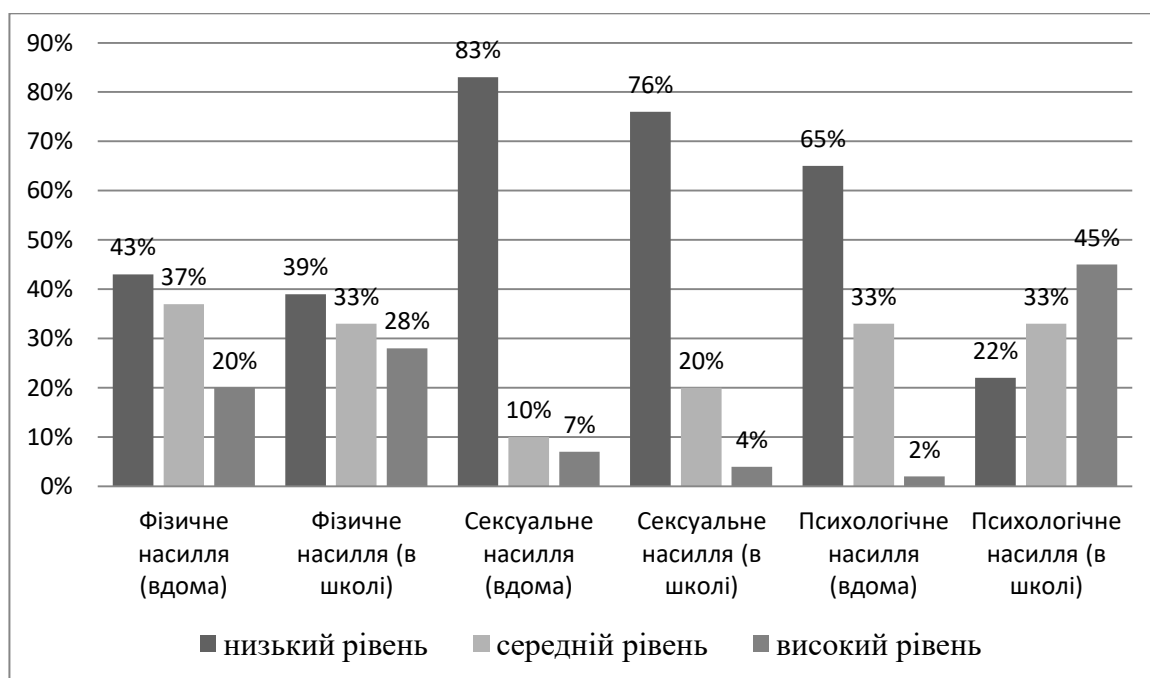

Рис. 2.2. Відсотковий розподіл результатів діагностики шкал насилля та рівнів його прояву (n=46)

Відповідно до аналізу інших видів насилля, які наочно представлені на рисунку 2.2, можна дійти висновку, що їхній прояв є наявним в шкільному колективі, але це поодинокі випадки, які можуть траплятися на фоні конфліктних ситуацій, відстоювання власних інтересів, формування гуртків спілкування та проходження кризових етапів становлення особистостей учнів, що є ключовим етапом дорослішання в юнацькому віці.

Після аналізу загальних усереднених результатів діагностики поширеності насильства серед учнів 10-11 класів по кожній шкалі та відповідно до рівнів його прояву, ми розподілили респондентів на дві незалежні групи відповідно до їхньої статі. Розпочнемо наш аналіз поширеності психологічного насилля в шкільному колективі з досліджуваних жіночої статі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Усереднений відсотковий розподіл результатів діагностики поширення насильства серед досліджуваних жіночої статі (n=27)

Найменування шкал		Рівні прояву насилля		
		Низький	Середній	Високий
Оточення дитини		48%	22%	30%
Нехтування потребами		33%	44%	22%
Фізичне насилля	вдома	37%	37%	26%
	в школі	41%	26%	33%
Сексуальне насилля	вдома	74%	19%	7%
	в школі	70%	26%	4%
Психологічне насилля	вдома	56%	40%	4%
	в школі	4%	33%	63%

Аналізуючи усереднений відсотковий розподіл результатів діагностики поширення насильства серед досліджуваних жіночої статі, ми бачимо, що так само як і в загальних усереднених результатах, найбільш високим показником за рівнем поширеності є психологічне насилля в школі. 63% респонденток зазначили, що дуже часто були жертвами психологічного насилля серед однокласників, 33% респонденток хоча б раз, але зазнавали психологічного насилля і тільки 4% відповіли, що жодного разу не були жертвами психологічного насилля в школі.

На рисунку 2.3 графічно зображений розподіл шкал «Оточення дитини» та «Нехтування потребами». 44% респонденток мають середній рівень прояву насильницьких дій за шкалою «Нехтування потребами». Більшість з цих респонденток зазначали у своїх відповідях, що дуже часто не відчували турботу з боку батьків, або інших близьких родичів. Це проявлялось у вигляді емоційного відторгнення та ізолювання. Найчастіше у відповідях респонденток акцентувалася увага на запитанні, яке стосувалося відсутності уваги, допомоги,

підтримки та зацікавленості в морально тяжких для респонденток ситуаціях, що впливало на їх замкнутість та відсторонення від взаємодії з батьками, або особами, які їх замінюють.

Найменше респондентками обиралися запитання, які стосувалися недостатнього забезпечення батьками їжею, водою або одягом. Також на запитання про залучення лікарів та забезпечення необхідними медичними препаратами, у разі хвороби, майже всі респондентки відповідали, що жодного разу не відчували ущільнення в цих ситуаціях.

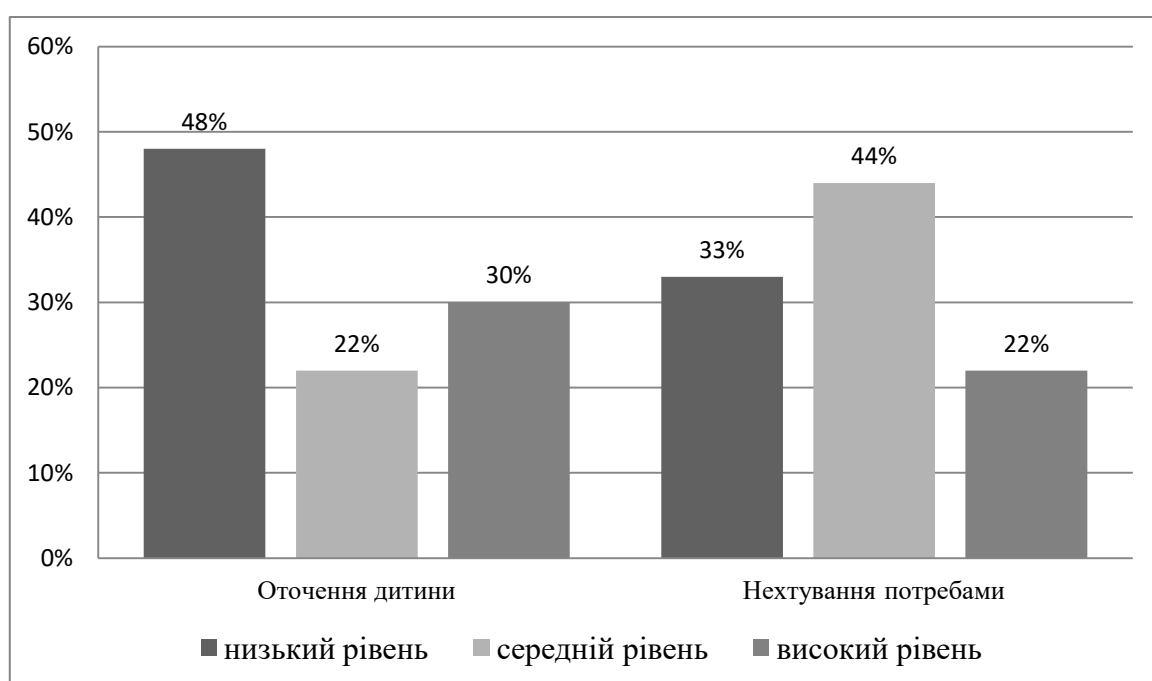

Рис. 2.3. Відсотковий розподіл результатів діагностики шкал насилля та рівнів його прояву у досліджуваних жіночої статі (n=27)

Згідно з аналізом інших видів насилля, які представлені на рисунку 2.4, можна побачити, що 33% респонденток зазнавали прояви фізичного насилля в школі. З найбільш розповсюджених обраних запитань щодо видів фізичного насилля зустрічалися: штовхання та нанесення ударів рукою або підручними засобами, тягнули за волосся тощо. 26% респонденток зазнавали фізичного насилля вдома у вигляді побоїв руками, ременем, або іншими речами, які були під рукою.

Лише 4% респонденток зазнавали прояву сексуального насилля в школі і 7% вдома. Найчастіше респондентки зазначали, що з ними розмовляли з сексуальним підтекстом, або писали неприємні речі інтимного характеру, що засмучувало їх і викликало страх.

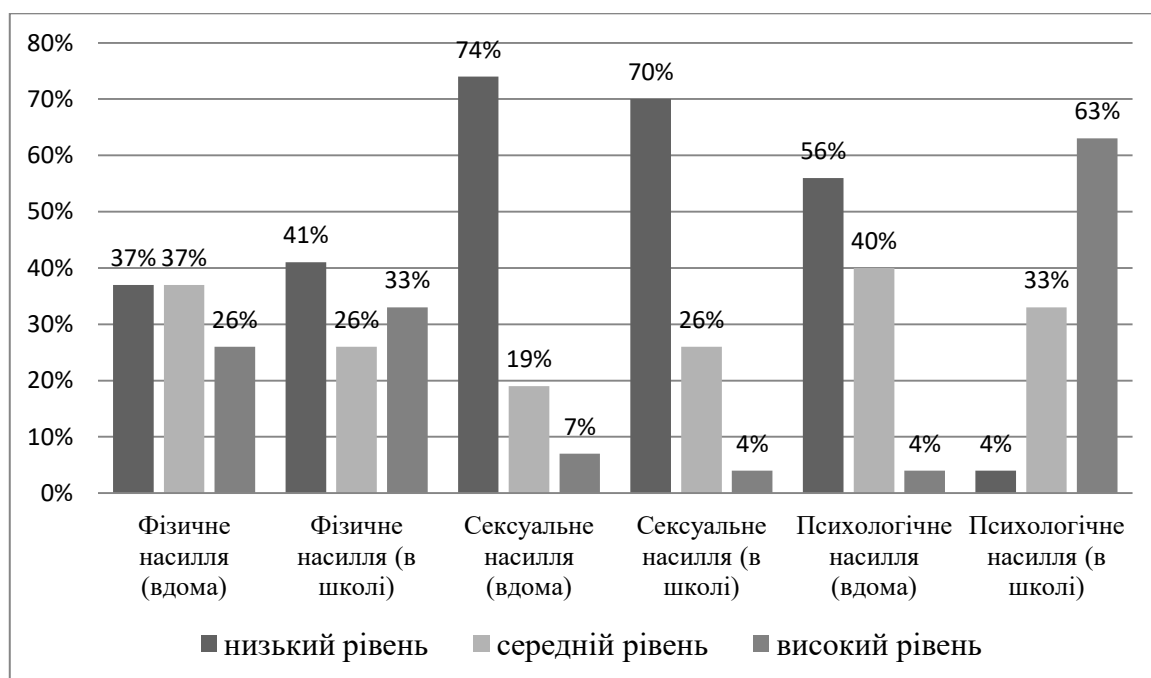

Рис. 2.4. Відсотковий розподіл результатів діагностики шкал насилля та рівнів його прояву у досліджуваних жіночої статі (n=27)

Таким чином, ми можемо побачити, що найбільш розповсюдженим видом насильства серед досліджуваних жіночої статі є психологічне насилля в школі. Це може бути пов'язаним з тим, що більш за все у ролі агресорів виступають особи чоловічої статі, а їх жертвами стають особи жіночої статі. Для дівчат в юнацькому віці дуже важливою сферою є побудова міжособистісних стосунків з протилежною статтю. Їм важливо як їх оцінюють, як ставляться до їх зовнішності, рис характеру тощо. Тому вони більш чутливі до зовнішньої оцінки.

Після аналізу діагностики поширеності психологічного насилля в шкільному колективі досліджуваних жіночої статі, ми проаналізуємо результати діагностики респондентів чоловічої статі (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Усереднений відсотковий розподіл результатів діагностики поширення насильства серед досліджуваних чоловічої статі (n=19)

Найменування шкал		Рівні прояву насилля		
		Низький	Середній	Високий
Оточення дитини		63%	26%	11%
Нехтування потребами		74%	21%	5%
Фізичне насилля	вдома	53%	36%	11%
	в школі	36%	42%	22%
Сексуальне насилля	вдома	95%	0%	5%
	в школі	84%	11%	5%
Психологічне насилля	вдома	79%	21%	0%
	в школі	47%	32%	21%

Аналізуючи усереднений відсотковий розподіл результатів діагностики поширення насильства серед досліджуваних чоловічої статі, ми бачимо, що немає жодного високого рівня прояву насильницьких дій. Це може свідчити про особливості взаємодії юнаків з однолітками та однокласниками, а саме: юнакам легше спілкуватися один з одним, вибудувувати ієрархію зручних способів взаємодії та відстоювати свої інтереси, погляди.

Але аналізуючи середній рівень прояву, ми бачимо, що 42% респондентів відмітили наявність фізичного насилля в школі. Серед найбільш розповсюджених відповідей були: штовхання, побиття рукою або предметами, які знаходяться поруч.

На рисунку 2.5 графічно зображено розподіл шкал «Оточення дитини» та «Нехтування потребами», аналізуючи який можна зробити висновок, що по

відношенню до більшості юнаків не було прояву насильницьких дій. Лише 5% учнів відмітили наявність такої проблеми як брак уваги з боку батьків, емоційне відторгнення та відсутність зацікавленості в критичних моментах для юнаків, з якими їм потрібна була допомога та порада.

11% юнаків відмітили негативну психологічну атмосферу в родині, а саме: постійні сварки, зловживання алкоголем або наркотичними засобами, застосування фізичної сили та небезпечних предметів, крадіжки.

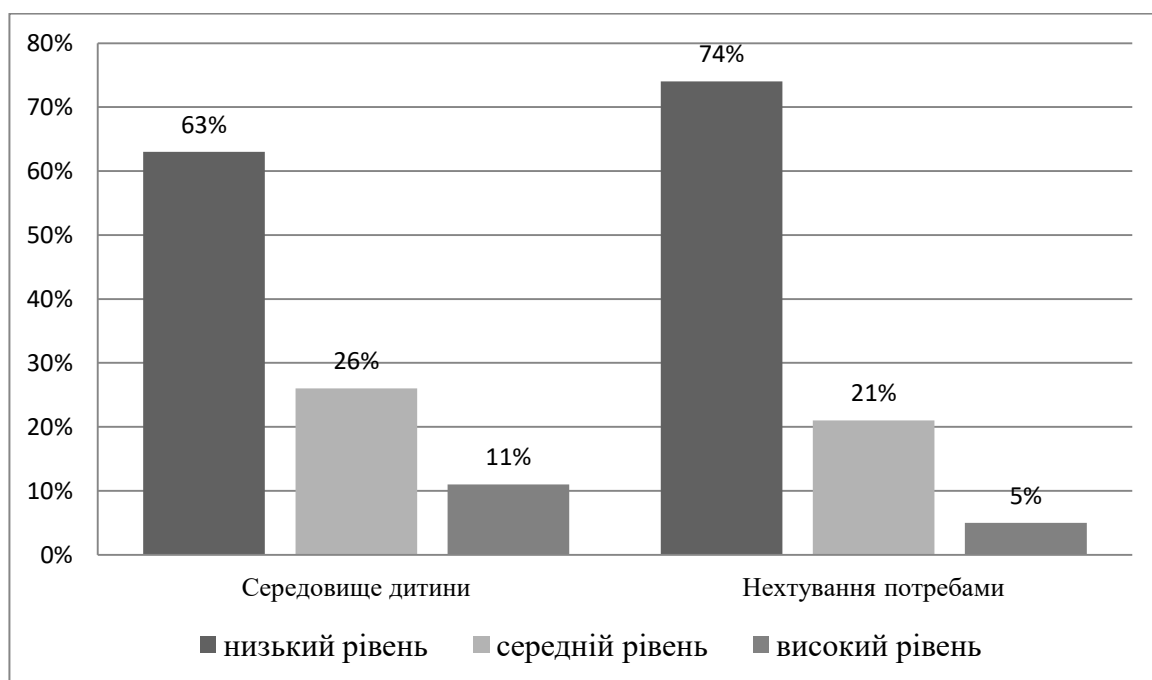

Рис. 2.5. Відсотковий розподіл результатів діагностики шкал насилля та рівнів його прояву у досліджуваних чоловічої статі (n=19)

Аналіз інших видів насилля, які представлені на рисунку 2.6, наочно продемонстрував, що високий рівень прояву має фізичне насилля в школі: 22% юнаків були жертвами фізичних насильницьких дій в учнівському колективі.

Серед розповсюджених відповідей щодо особливостей зазначеного фізичного насилля були: побиття ногами та руками, штовхання зі стільців, кидання тяжких предметів. Психологічного насилля в школі зазнали 21% учнів, які відмічали, що в їхній бік застосовувалася соціальне ізолювання, бойкоти, навмисне приниження гідності, використання образливих прізвиськ та слів,

прокльони, створення ситуацій, в яких юнаки відчували себе безглуздими та приниженими.

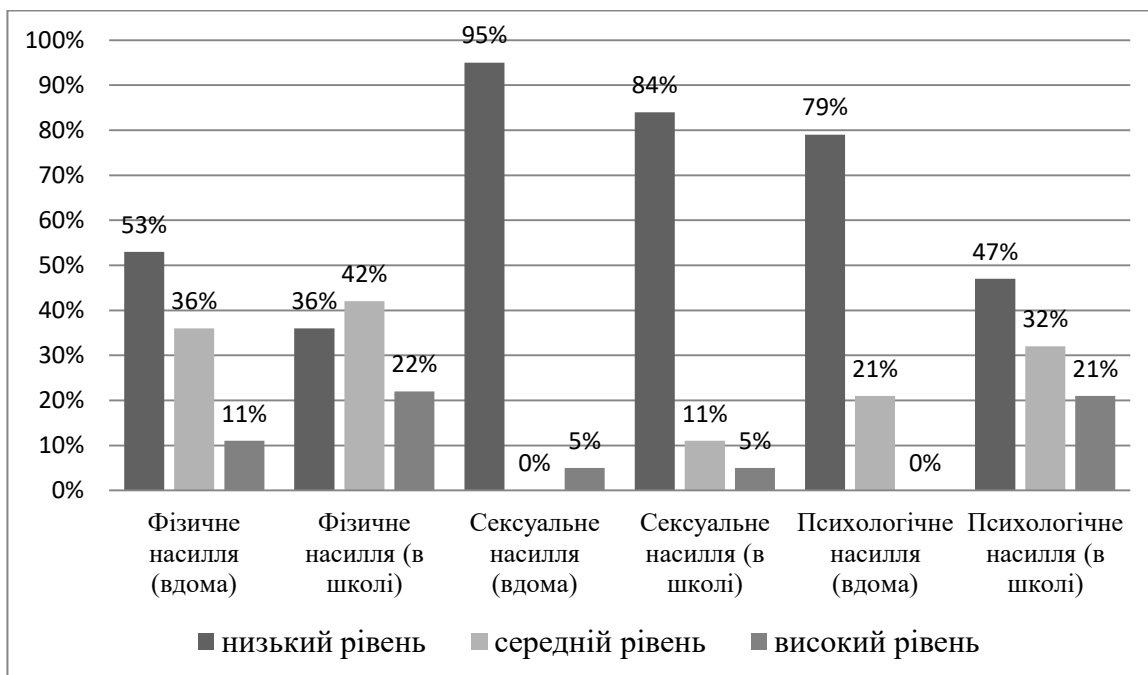

Рис. 2.6. Відсотковий розподіл результатів діагностики шкал насилля та рівнів його прояву у досліджуваних чоловічої статі (n=19)

За допомогою програми Microsoft Office Excel розраховувався статистичний критерій Манна - Уїтні (U-критерій), який використовувався задля виявлення статистично достовірних відмінностей серед двох незалежних груп респондентів за рівнем виразності ознак по кожній шкалі.

Нами були сформовані, в межах статистичного U-критерію, дві гіпотези:

1. H₀: Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики поширеності психологічного насилля в шкільному колективі досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

2. H₁: Існує статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики поширеності психологічного насилля в шкільному колективі досліджуваних жіночої та чоловічої статі.

Користуючись програмою Microsoft Office Excel ми порівняли кожен рівень прояву шкал насилля двох незалежних груп досліджуваних:

1. Аналізуючи отримані відсотки в межах низького рівня сформованості шкал в кожній з двох незалежних груп, були отримані такі результати:

$$U_{\text{емп.}} = 15,5$$

$$U_{0,01} = 9,0$$

$$U_{0,05} = 15,0$$

Приймається гіпотеза Н₀: Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики поширеності психологічного насилля в шкільному колективі досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

2. Аналізуючи отримані відсотки в межах середнього рівня сформованості шкал в кожній з двох незалежних груп, були отримані такі результати:

$$U_{\text{емп.}} = 21,0$$

$$U_{0,01} = 9,0$$

$$U_{0,05} = 5,0$$

Приймається гіпотеза Н₀: Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики поширеності психологічного насилля в шкільному колективі досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

3. Аналізуючи отримані відсотки в межах високого рівня сформованості шкал в кожній з двох незалежних груп, були отримані такі результати:

$$U_{\text{емп.}} = 18,5$$

$$U_{0,01} = 9,0$$

$$U_{0,05} = 15,0$$

Приймається гіпотеза Н₀: Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики поширеності психологічного насилля в шкільному колективі досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що статистично достовірних відмінностей серед двох незалежних груп респондентів за рівнем виразності

ознак по кожній шкалі насилля та її рівнів прояву не виявлено. У досліджуваних жіночої і досліджуваних чоловічої статі не спостерігається суттєвих відмінностей відповідно до відсоткового розподілу результатів по кожній шкалі, що свідчить про однаковий рівень проявів видів насильств. Такі результати дають нам змогу побачити, що від психологічного та інших видів насильств потерпають не тільки жіноча, а й чоловіча статі.

Найбільш розповсюдженими видами насильства в шкільному колективі є психологічне та фізичне насилля. Серед учнів широко застосовуються фізичні покарання у вигляді стусанів, побиття руками та ногами, кидання тяжких предметів. Психологічне насилля в учнівському колективі проявляється у вигляді соціального ізолювання, бойкотів, вигадування та називання образливих прізвиськ, створення ситуацій, в яких учні відчують себе безпорадними та незахищеними.

Якщо проаналізувати взаємовідносини учнів юнацького віку з однолітками, то можемо побачити специфіку їх взаємодії один з одним в учнівському колективі. В юнацькому віці закріплюється розподіл учнів на угруповання, в яких звісно є свої лідери.

Більшість учнів, які зазнають будь-яких видів насильства, тим паче психологічного, найчастіше залишаються соціально ізолюваними від цих угруповань, їх не приймають однолітки до свого кола спілкування. Таке ізолювання впливає на формування особливостей самоствавлення та самооцінки відторгнутих учнів.

Таким чином, нам необхідно дослідити рівні і особливості самоствавлення нашої вибірки, а також проаналізувати та співставити результати двох методик задля перевірки висунутих нами гіпотез:

1. Між особливостями самоствавлення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля існує пряма залежність.
2. Між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність.

2.3. Виявлення ролі та місця проявів особливостей самостановлення в юнацькому віці у виникненні та поширенні шкільного насилля у старшій школі

Метою нашої діагностики було визначення рівня та особливостей самоставлення сформованої вибірки.

Незалежною змінною виступали твердження опитувальника, з якими респондент може погодитися, або не погодитися.

Залежною змінною були сформовані рівні самоставлення відповідно до кожної шкали.

Вибірку дослідження склали 46 учнів 10-11 класів Запорізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 52, віком від 15 до 18 років. З них 19 досліджуваних чоловічої статі і 27 досліджуваних жіночої статі.

Для підрахунку «сирих балів» використовувалася програма Microsoft Office Excel 2010 року. За допомогою Microsoft Office Excel були сформовані таблиці з усередненими відсотковими розподілами отриманих результатів респондентів, за допомогою яких в подальшій нашій роботі формувалися діаграми та графіки. Також, за допомогою програми Microsoft Office Excel розраховувався статистичний критерій Манна - Уїтні (U-критерій), який використовувався задля виявлення статистично достовірних відмінностей серед двох незалежних груп респондентів за рівнем виразності ознак [10]:

$$U_1 = R_1 - \frac{n_1(n_1 + 1)}{2}$$

$$U_2 = R_2 - \frac{n_2(n_2 + 1)}{2}$$

де n_1 та n_2 - об'єми вибірки в кожній з двох порівняльних груп;

R_1 та R_2 - суми рангів відносно сформованої вибірки.

Після обробки первинних результатів та переведення «сирих балів» у відсоткове відношення, ми отримали усереднені загальні результати

діагностики самоствавлення по кожній шкалі відповідно до рівнів їх сформованості (табл. 2.7) (Додаток Б).

Таблиця 2.7

Усереднений відсотковий розподіл результатів діагностики самоствавлення (n=46)

Назви шкал	Ступені вираженості шкал		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Шкала S – глобальне самоствавлення	17%	20%	63%
Шкала I – самоповага	26%	35%	39%
Шкала II – аутосимпатія	43%	14%	43%
Шкала III – очікуване ставлення від інших	65%	26%	9%
Шкала IV – самоінтерес	33%	17%	50%
Шкала 1 – самовпевненість	48%	33%	19%
Шкала 2 – відношення інших	63%	17%	20%
Шкала 3 – самоприйняття	24%	37%	39%
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	35%	30%	35%
Шкала 5 – самозвинувачення	67%	16%	17%
Шкала 6 – самоінтерес	28%	13%	59%
Шкала 7 – саморозуміння	41%	35%	24%

Аналізуючи усереднені результати відсоткового розподілу результатів діагностики глобальних шкал самоствавлення, які продемонстровані на рисунку

2.7, у вибірці досліджуваних (n=46) можна побачити, що у відсотковому відношенні найбільш високим серед всіх показників є шкала S (глобальне самоставлення), високий рівень вираженості якої мають 63% респондентів. Високі показники за шкалою глобального самоставлення свідчать про успішно пройдену адаптацію учнів та учениць юнацького віку в контексті становлення самоціннісних компонентів. Такі особистості мають можливість керувати розвитком структур самоставлення та зріло інтегрувати їх у взаємодію в соціумі. Тобто, у 63% респондентів сформована гармонійна інтеграція компонентів самоставлення, а саме: емоційно-ціннісний, емоційно-поведінковий та емоційно-самооцінюючий компоненти.

Спираючись на сформовані діаграми відносно отриманих результатів глобальних шкал самоставлення ми бачимо, що у 65% респондентів шкала III (очікуване ставлення від інших) виражена на низькому рівні (рис. 2.7). Ця шкала стосується очікуваного позитивного або негативного ставлення до себе від оточуючих людей. Учні та учениці старшого шкільного віку знаходяться на етапі нової соціальної ситуації розвитку, яка формується в юнацькому віці. На перший план виходить професійне самовизначення та формування нових життєвих цілей, мотивів, цінностей тощо.

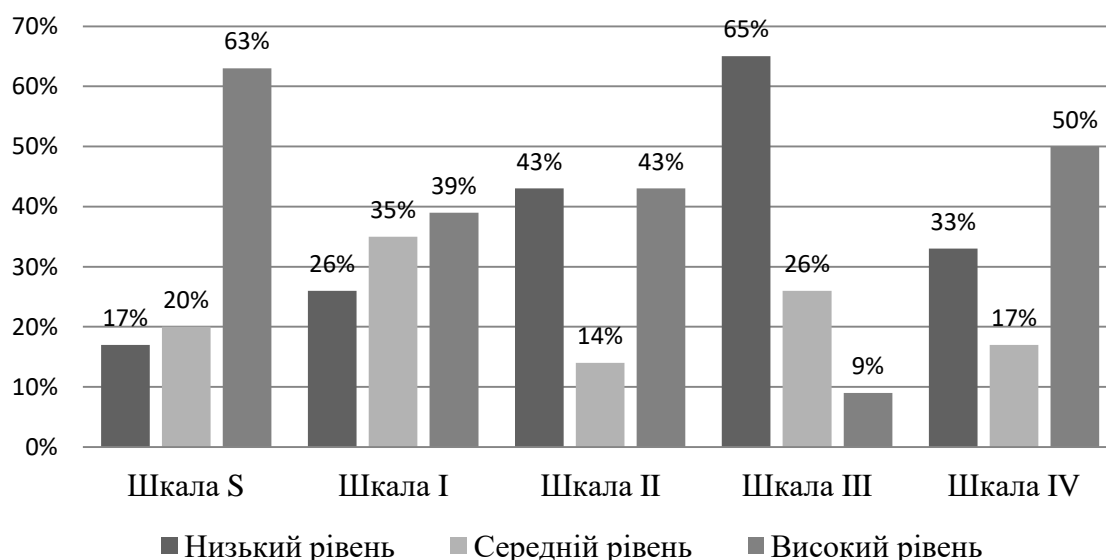

Рис. 2.7. Відсотковий розподіл результатів діагностики глобальних шкал самоставлення (n=46)

Всі аспекти впливають на закріплення внутрішньої позиції, вироблення власної точки зору на все, що відбувається в оточуючому середовищі. Виникає необхідність відстоювати власні погляди на певні питання та аспекти. Особистість починає самостійно вирішувати та аналізувати проблеми, які виникають в кожній із сфер життя. У зв'язку з цим світогляд в юнацькому віці закріплюється в стійку ієрархічну систему цінностей, яка пов'язана з початком дорослого самостійного життя. Таким чином, за умови успішного становлення самостійності та впевненості у власних силах, в останню чергу робиться акцент на ставленні оточуючих до себе. Все це впливає на розвиток самокритики і спонукає до самопізнання та самовдосконалення.

Аналізуючи відсотковий розподіл діагностики шкал виміру внутрішніх дій (рис. 2.8) ми бачимо, що у 67% респондентів шкала 5 (самозвинувачення) виражена на низькому рівні.

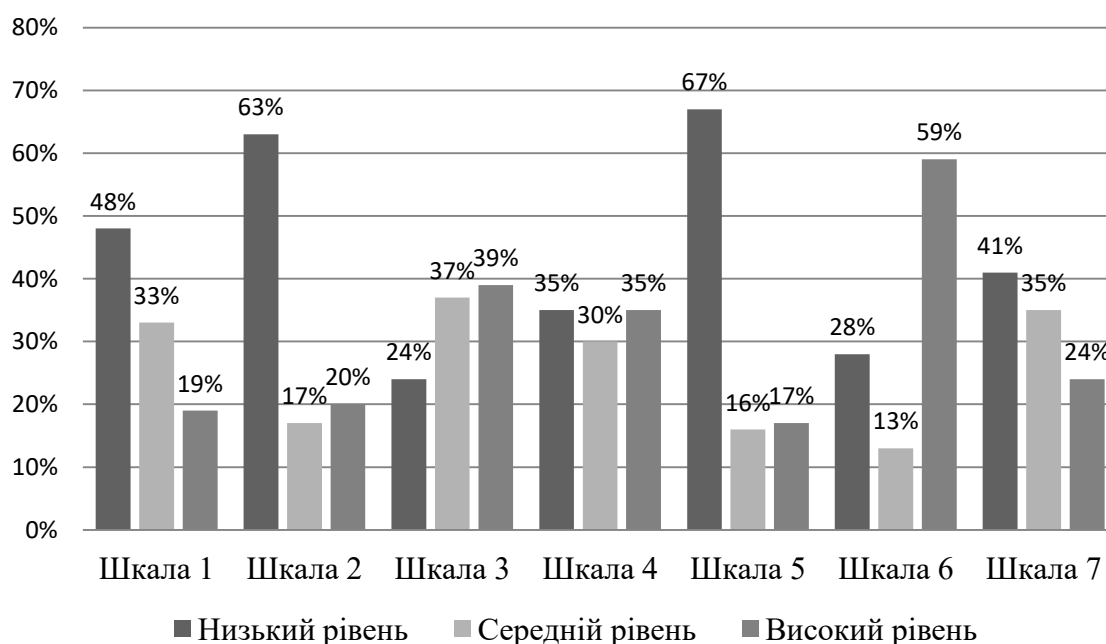

Рис. 2.8. Відсотковий розподіл діагностики шкал виміру внутрішніх дій (n=46)

Ці результати свідчать про відсутність у більшості респондентів таких показників як: негативне самоствавлення до своєї особистості, покарання або

самовинесення критичних вироків стосовно власної виконуваної діяльності, самозвинувачення у всіх проблемних ситуаціях, які виникають в оточуючому середовищі. В 17% респондентів ця шкала виражена на високому рівні, що може бути наслідком психологічного насилля, або негативного тиску з боку батьків, вчителів чи однолітків.

Шкала 2 (відношення інших) згідно отриманих результатів у 63% респондентів виражена на низькому рівні. Такі результати свідчать про негативне самобачення в очах оточуючих людей. У більшості респондентів сформована думка, що більшість їхніх знайомих ставляться до них негативно, вважають їх непривабливими, безсовісними і несерйозними. Респонденти з низьким рівнем вираженості шкали 2 вважають, що вони не зможуть порозумітися з розумною і знаючою людиною. Це свідчить про низький рівень самооцінки та самоцінності. Така особистість вважає, що вона не викликає симпатію у власних знайомих та друзів, що також може бути наслідком насилля.

Спостерігається високий рівень вираженості шкали 6 (самоінтерес) у 59% респондентів. Такі показники свідчать про високий рівень сформованості саморефлексії респондентів. Особистість із наявним самоінтересом проявляє повагу до власних інтересів, хобі, думок та почуттів. Вона готова аналізувати себе і своє самопочуття, бути близькою до самої себе. Респонденти з високим рівнем самоінтересу проявляють готовність взаємодіяти із собою та своїми особливостями екологічно, в них розвинуте критичне мислення та самооцінка. Як наслідок, вони можуть критично оцінити свою взаємодію з оточуючими та їх ступінь зацікавленості для інших.

Отримані показники за шкалою 4 (самокерівництво та самопослідовність) сформовані майже на одному рівні: низький рівень вираженості мають 35% респондентів, середній рівень - 30% і високий рівень - 35%. Тобто 35% респондентів, в яких шкала «Самокерівництво та самопослідовність» сформована на низькому рівні, мають стійкі переживання, які пов'язані із відсутністю послідовності дій, відсутністю саморегуляції виконуваної

діяльності. Навколишні умови можуть пригнічувати таких особистостей, їм важко аналізувати наслідки, результати діяльності та взаємодії з оточуючими.

Респонденти з низьким рівнем самокерівництва не мають сформованих навичок до саморефлексії, аналізу власних особистісних особливостей та особливостей оточуючих людей. Респонденти з середнім та високим рівнем вираженості шкали 4 мають сформовані уявлення про себе як активну особистість, яка виконує діяльність і схильна до її аналізу та планування. Окрім виконуваної діяльності такі особистості мають внутрішню опору на себе, яка впливає на аналіз своїх почуттів та переживань при виконанні певної діяльності, або під час взаємодії з оточуючими.

Після аналізу загальних усереднених результатів діагностики самоствавлення по кожній шкалі відповідно до рівнів їх сформованості, ми розділили респондентів на дві незалежні групи відповідно до їхньої статі. Розпочнемо наш аналіз діагностики самоствавлення з досліджуваних жіночої статі (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Загальний відсотковий розподіл результатів діагностики самоствавлення досліджуваних жіночої статі (n=27)

Назви шкал	Ступені вираженості шкал		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Шкала S – глобальне самоствавлення	22%	22%	56%
Шкала I – самоповага	30%	44%	26%
Шкала II – аутосимпатія	52%	11%	37%
Шкала III – очікуване ставлення від інших	63%	30%	7%

Продовження таблиці 2.8

Шкала IV – самоінтерес	30%	15%	55%
Шкала 1 – самовпевненість	44%	33%	23%
Шкала 2 – відношення інших	67%	15%	18%
Шкала 3 – самоприйняття	30%	30%	40%
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	44%	26%	30%
Шкала 5 – самозвинувачення	63%	11%	26%
Шкала 6 – самоінтерес	30%	3%	67%
Шкала 7 – саморозуміння	44%	41%	15%

Аналізуючи усереднені результати відсоткового розподілу результатів діагностики глобальних шкал самоствавлення досліджуваних жіночої статі (n=27), які продемонстровані в таблиці 2.8, ми бачимо, що у відсотковому відношенні найбільш високими серед всіх показників є дві шкали: шкала 2 (відношення інших) та шкали IV/6 (самоінтерес), в яких набрано 67% (55%).

В шкалі 2 (відношення інших) 67% респонденток мають низький рівень сформованості. Це свідчить про низький рівень самоцінності в контексті взаємодії з оточуючими людьми. У більшості дівчат сформована думка, особливо яскраво це проявляється в юнацькому віці, що вони не привабливі для хлопців, не веселі, з ними мало хто хоче спілкуватися та взаємодіяти. Вони думають, що більшість знайомих та друзів вважають їх нерозумними. Це, знову ж таки, може свідчити про низький рівень самооцінки, яка може бути наслідком психологічного насилля.

Але, в той же час, за шкалою 6 67% респонденток мають високий рівень сформованості самоінтересу. Такий великий відсоток свідчить про високий рівень сформованості саморефлексії у більшості дівчат. Вони готові критично

аналізувати свої можливості та особливості і, як наслідок, з повагою ставляться до своїх почуттів, емоцій, інтересів, навичок тощо. Особистостям з високим рівнем сформованості самоінтересу буде легше обрати спеціальність, на якій вони мають бажання навчатися та розвиватися в професійному плані, адже вони будуть прислуховуватися до власних думок та схильностей, а не до думки оточуючих.

Обидві шкали III (очікуване ставлення від інших) та 5 (самозвинувачення) виражені на низькому рівні сформованості у 63% респонденток (рис. 2.9 та рис. 2.10).

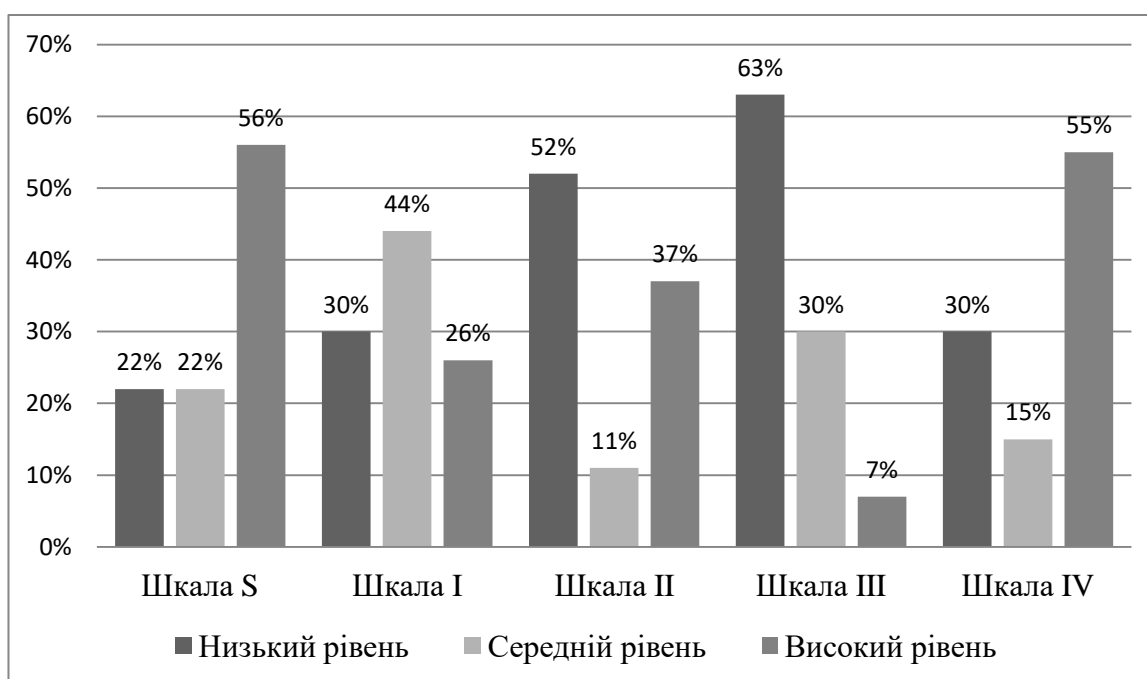

Рис. 2.9. Відсотковий розподіл результатів діагностики глобальних шкал досліджуваних жіночої статі (n=27)

Такі результати можуть свідчити про відсутність у більшості респонденток негативного самоствавлення, неадекватної самокритики та самозвинувачення у всьому, що відбувається в соціумі, в якому вона взаємодіє. Як наслідок, самоповага та сформована самоцінність, усвідомлення, що будь-яка людина має право на помилку впливає на відсутність установки на постійне очікування позитивного або негативного ставлення до себе від оточуючих людей. Респондентки не спираються в своєму житті на ставлення оточуючих до

них, до виконуваної ними діяльності, зовнішнього вигляду тощо. Все це свідчить про високий рівень сформованої самооцінки. Такі особливості особистості впливають на розвиток самокритики, самопізнання та самовдосконалення.

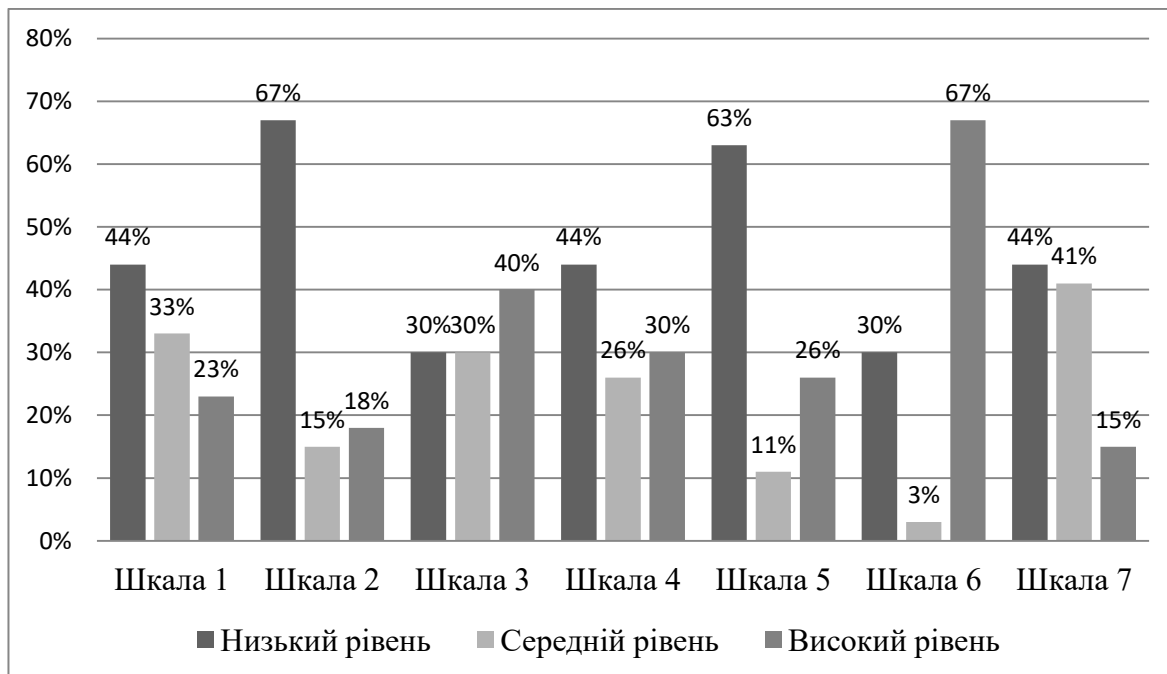

Рис. 2.10. Відсотковий розподіл діагностики шкал виміру внутрішніх дій досліджуваних жіночої статі (n=27)

Шкала S (глобальне самоставлення) у 56% респонденток сформована на високому рівні. Високі показники за цією шкалою можуть свідчити про високий рівень сформованості у більшості респонденток самоціннісних компонентів. Таким чином, ми можемо говорити, що в них гармонійно сформована інтеграція компонентів самоставлення, а саме: емоційно-ціннісний, емоційно-поведінковий та емоційно-самооцінюючий компоненти, про які ми згадували раніше. Для них не є характерним наявність мотивації до соціально-схваленої поведінки і конформності, на шкоду собі, своїм цілям, поглядам, цінностям та потребам.

Відносно шкали П у 52% респонденток низький рівень сформованості аутосимпатії. Аутосимпатія - це основа психічного здоров'я та цілісності

особистості. Низький рівень сформованості може свідчити про наявність невротичності, тривожності та невпевнені у собі. 52% респонденток мають сформоване негативне самоствавлення. Тобто вони можуть бути незадоволеними своєю зовнішністю (рисами обличчя, фігурою, особливостями тіла тощо), що може впливати на свідому зміну себе, своїх усталених патернів поведінки. Всі ці особливості можуть впливати на формування низької самооцінки та готовності до бачення в собі переважно недоліків, закриваючи очі на інші позитивні особливості своєї особистості. Таким чином, дівчата можуть ставати залежними від думки протилежної статі, або інших оточуючих людей, які будуть їм суб'єктивно вказувати на негативні, на їхню думку, моменти, які варто змінити. Також можуть бути наявними негативні емоційні реакції на себе: злість, роздратування, знущання, самопокарання. Відсутність самоприйняття негативно впливатиме на подальше становлення особистості респонденток та на побудову їх взаємовідносин в соціумі.

Шкали 1 (самовпевненість) та 7 (саморозуміння) у 44% респонденток сформовані на низькому рівні (рис. 2.10). Респонденткам з низьким рівнем сформованості самовпевненості може бути характерним відчуття незадоволеності собою. Порівнюючи зі шкалою «Відношення інших», за якою 67% респонденток також мають низький рівень сформованості, можемо зробити висновок про низький рівень самоцінності в контексті взаємодії з оточуючими. Може бути сформована схильність сумніватися у тому, що вони можуть викликати повагу та інтерес в інших людей. Середній рівень виявлено тільки у 33% респонденток, яким властива впевненість у собі і позитивне самоствавлення. Сформований у більшості респонденток низький рівень саморозуміння може свідчити про невпевненість та орієнтацію на думку оточуючих, а також про низьку самооцінку. Такі результати серед респонденток може бути наслідком недобррозичливої та несприятливої атмосфери в сім'ї, або в міжособистісній взаємодії з однолітками.

За шкалою 4 (самокерівництво та самопослідовність) 44% респонденток мають низький рівень сформованості. Тобто респондентки, в яких шкала 4

сформована на низькому рівні, не мають навичок саморефлексії та самокерівництва, що впливає на низький ступінь аналізу особистісних особливостей. В таких респонденток не сформовані уявлення про себе в контексті виконуваної діяльності і відсутня схильність до самоаналізу та планування цієї діяльності. Також може бути відсутня внутрішня опора на себе і, як наслідок, знижується якість виконуваної діяльності або взаємодії.

Після аналізу діагностики самоствавлення досліджуваних жіночої статі, ми проаналізуємо результати діагностики респондентів другої незалежної групи, а саме – респондентів чоловічої статі (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Загальний відсотковий розподіл результатів діагностики самоствавлення досліджуваних чоловічої статі (n=19)

Назви шкал	Ступені вираженості шкал		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Шкала S – глобальне самоствавлення	11%	16%	73%
Шкала I – самоповага	21%	21%	58%
Шкала II – аутосимпатія	32%	16%	52%
Шкала III – очікуване ставлення від інших	68%	21%	11%

Назви шкал	Ступені вираженості шкал		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Шкала IV – самоінтерес	37%	21%	42%
Шкала 1 – самовпевненість	52%	32%	16%
Шкала 2 – відношення інших	58%	21%	21%
Шкала 3 – самоприйняття	16%	47%	37%
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	21%	37%	42%
Шкала 5 – самозвинувачення	74%	21%	5%
Шкала 6 – самоінтерес	26%	26%	48%
Шкала 7 – саморозуміння	37%	26%	37%

Аналізуючи відсотковий розподіл діагностики шкал виміру внутрішніх дій (рис. 2.11) ми бачимо, що у 74% респондентів чоловічої статі шкала 5 (самозвинувачення) виражена на низькому рівні. Тобто більшість юнаків не схильні до винесення самовироків та негативного самоствавлення. У 74% респондентів не проявляються негативні емоції, які направлені на себе та виконувану ними діяльність.

Шкала 2 у 58% респондентів сформована на низькому рівні. Це може свідчити про негативний аналіз своєї поведінки, своїх особливостей, своїх взаємовідносин з однолітками, знайомими або незнайомими людьми. Це може бути пов'язано з самооцінкою юнаків та якістю їх відносин з протилежною статтю. Тобто низький рівень самооцінки та незадовільний досвід спілкування з однолітками, протилежною статтю або батьками може впливати на формування установок, які пов'язані з негативним баченням себе в очах оточуючих людей.

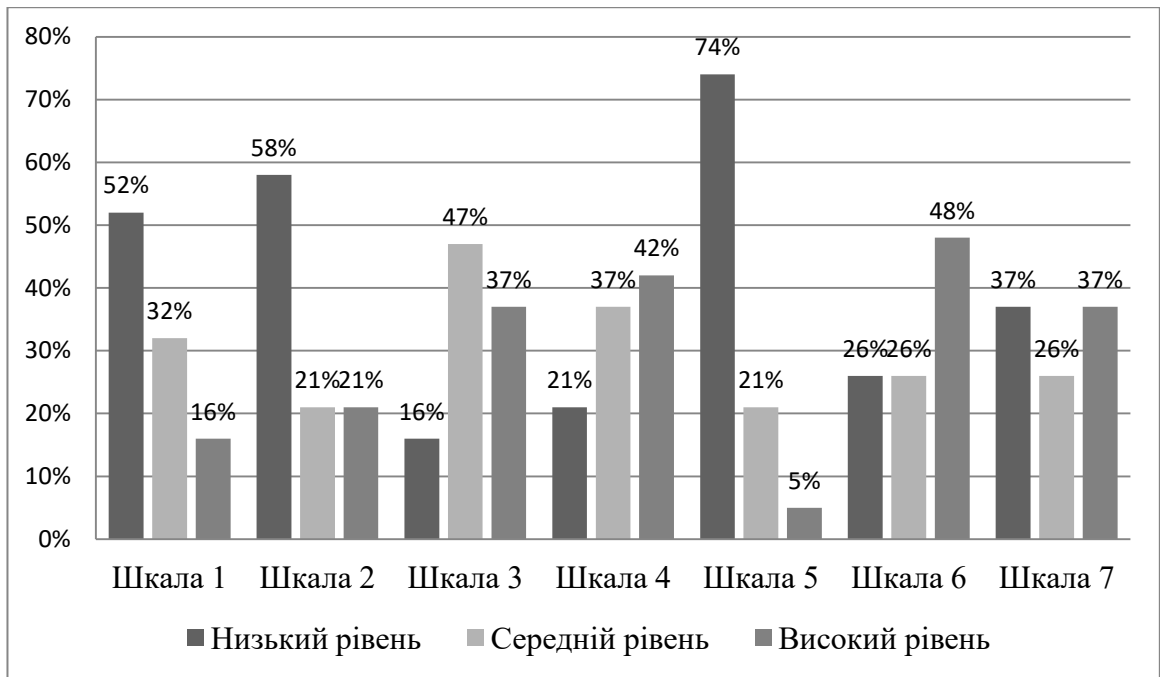

Рис. 2.11. Відсотковий розподіл діагностики шкал виміру внутрішніх дій досліджуваних чоловічої статі (n=19)

У 73% респондентів шкала S (глобальне самоствавлення) сформована на високому рівні (рис. 2.12). Високі показники за цією шкалою можуть свідчити про те, що для більшості юнаків не є характерною схильність до соціально-схваленої поведінки і конформності, так само як і для 56% дівчат.

Шкала III (очікуване ставлення від інших) виражена на низькому рівні у 68% юнаків. Це свідчить про те, що більшість юнаків мають позитивне самоствавлення та адекватну самооцінку. Вони мають сформовану та закріплену внутрішню позицію на всі аспекти навколишнього життя. В них немає необхідності спиратися на думки інших людей щодо їх особистості та їхнього ставлення. Основна увага приділяється саморозвитку та вибору майбутнього професійного шляху.

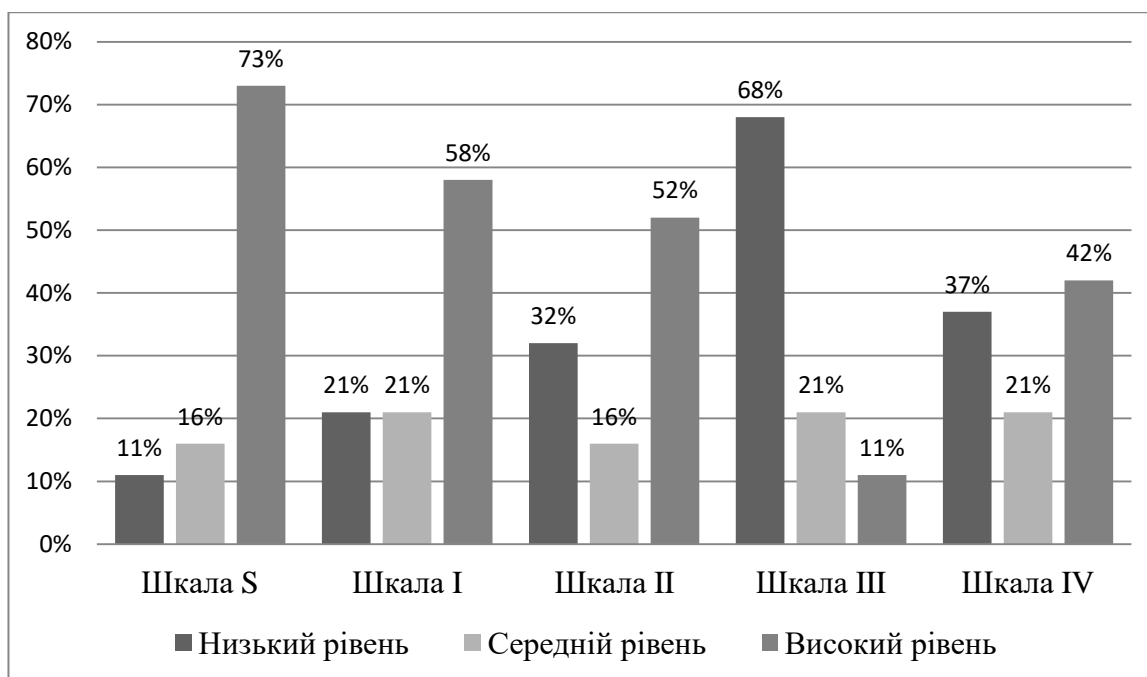

Рис. 2.12. Відсотковий розподіл результатів діагностики глобальних шкал досліджуваних чоловічої статі (n=19)

Шкали I (самоповага) та 2 (відношення інших) мають однаковий відсотковий розподіл: 58%. Шкала самоповаги у 58% респондентів сформована на високому рівні. Юнаки з високим рівнем самоповаги завжди усвідомлюють власні цінності, особливості, мотиви, патерни поведінки тощо. Завдяки розвинутій саморефлексії вони можуть аналізувати свої бажання та цілі, що допомагає досягати успіхів під час встановлення взаємодії з оточуючими та при виконанні поставлених задач. Все це впливає на стрімкий та екологічний саморозвиток. Як наслідок, вони не залежать від думок оточуючих людей, а покладаються лише на свої відчуття та досвід. Вони можуть жити за власними правилами, спиратися на власні цінності і не чекати схвалення або осудження від оточуючих.

Шкали II (аутосимпатія) та 1 (самовпевненість) так само мають однаковий відсотковий розподіл: 52%. Шкала аутосимпатії у 52% юнаків сформована на високому рівні, на відміну від 52% дівчат, в яких аутосимпатія була сформована на низькому рівні. Така велика розбіжність може свідчити про

різницю в досвіді юнаків та дівчат. Можливо на це вплинув стиль виховання батьків, адже в більшості випадків в дівчат з дитинства виховують скромність, турботу, в першу чергу, про інших, а потім вже про себе. Все це в подальшому впливає на формування аутосимпатії. У більшості юнаків ця шкала сформована на високому рівні. Вони з любов'ю ставляться до себе, своєї зовнішності і рис характеру. В них меншою мірою сформована тривожність та невпевненість у собі, ніж у дівчат. Юнаки мають високий рівень самооцінки та звертають увагу на свої переваги, а не недоліки. А шкала самовпевненості в юнаків сформована на такому ж низькому рівні, як і у дівчат. Низький рівень самовпевненості може спонукати юнаків звертати увагу на негативне відношення оточуючих людей, і, як наслідок, формувати в собі негативну самокритику. При низькому рівні самовпевненості може розвиватися низька самооцінка, невпевненість у власних силах, що буде заважати подальшому саморозвитку та становленні особистості в соціумі.

У 48% респондентів шкала 6 (самоінтерес) виражена на високому рівні, що тільки підкреслює попередні висновки, які стосуються того, що у більшості юнаків спостерігається повага та любов до своєї особистості, своїх інтересів та виконуваної діяльності. Юнаки проявляють інтерес до своєї хобі та охоче діляться ними з друзями, знайомими тощо, що впливає на розвиток комунікаційних здібностей та побудови відкритих взаємовідносин з колом спілкування.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що у більшості респондентів сформований адекватний рівень самоставлення, який впливає на розвиток здорової та многогранної особистості з закріпленими цінностями, траєкторіями подальших план дій та розвитку.

За допомогою програми Microsoft Office Excel розраховувався статистичний критерій Манна - Уїтні (U-критерій), який використовувався задля виявлення статистично достовірних відмінностей серед двох незалежних груп респондентів за рівнем виразності ознак по кожній шкалі.

Нами були сформовані, в межах статистичного U-критерію, дві гіпотези:

1. H_0 : Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики особливостей самоставлення досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

2. H_1 : Існує статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики особливостей самоставлення досліджуваних жіночої та чоловічої статі.

Користуючись програмою Microsoft Office Excel та наявними формулами ми порівняли кожен рівень сформованості шкал респондентів з рівнями сформованості шкал респонденток:

1. Аналізуючи отримані відсотки в межах низького рівня сформованості шкал в кожній з двох незалежних груп, були отримані такі результати:

$$U_{\text{емп.}} = 57,5$$

$$U_{0,01} = 31,0$$

$$U_{0,05} = 42,0$$

Приймається гіпотеза H_0 : Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики особливостей самоставлення досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

2. Аналізуючи отримані відсотки в межах середнього рівня сформованості шкал в кожній з двох незалежних груп, були отримані такі результати:

$$U_{\text{емп.}} = 65,0$$

$$U_{0,01} = 31,0$$

$$U_{0,05} = 42,0$$

Приймається гіпотеза H_0 : Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики особливостей самоставлення досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

3. Аналізуючи отримані відсотки в межах високого рівня сформованості шкал в кожній з двох незалежних груп, були отримані такі результати:

$$U_{\text{емп.}} = 64,0$$

$$U_{0,01} = 31,0$$

$$U_{0,05} = 42,0$$

Приймається гіпотеза H_0 : Статистично значущий кореляційний зв'язок між результатами діагностики особливостей самоствавлення досліджуваних жіночої та чоловічої статі відсутній.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що статистично достовірних відмінностей серед двох незалежних груп респондентів за рівнем виразності ознак по кожній шкалі не виявлено. У досліджуваних жіночої і досліджуваних чоловічої статі не спостерігається суттєвих відмінностей відповідно до відсоткового розподілу результатів по кожній шкалі, що свідчить про однаковий рівень самоствавлення.

Тепер нам необхідно повернутися до результатів дослідження поширеності насильства серед учнів 10-11 класів і співставити їх з отриманими результатами діагностики самоствавлення.

Нагадаємо, які гіпотези були висунуті нами на початку проведення досліджень:

1. Між особливостями самоствавлення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля існує пряма залежність.
2. Між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність.

Для підтвердження або спростування сформульованих гіпотез підраховувався коефіцієнт кореляції Пірсона за формулами, які представлені нижче [10]:

$$R_{X,Y} = \frac{\text{cov}(X, Y)}{\sqrt{D[X]} \cdot \sqrt{D[Y]}}$$

Де X, Y – дві випадкові величини;

cov – коваріація;

D - дисперсія випадкової величини.

$$R_{X,Y} = \frac{M[XY] - M_X \cdot M_Y}{\sqrt{(M[X^2] - (M_X)^2) \cdot \sqrt{(M[Y^2] - (M_Y)^2)}},$$

де M – математична ймовірність.

Таким чином, користуючись програмою Microsoft Office Excel та наявними формулами ми провели розрахунки за даними формулами та отриманими результатами досліджуваних, які були проаналізовані раніше.

Гіпотеза № 1: Між особливостями самоствалення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля існує пряма залежність.

На основі гіпотези № 1, в межах коефіцієнт кореляції Пірсона, були сформовані дві гіпотези:

1. H₀: Статистично значущий кореляційний зв'язок між особливостями самоствалення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля відсутній.

2. H₁: Існує статистично значущий кореляційний зв'язок між особливостями самоствалення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля.

Відносно розрахунку коефіцієнта кореляції Пірсона в межах дослідження гіпотези № 1 ми отримали такі показники:

$$r_{\text{емп.}} = -0,27925$$

$$r_{0,01} = 0,37608$$

$$r_{0,05} = 0,29071$$

Приймається гіпотеза H₀: Статистично значущий кореляційний зв'язок між особливостями самоствалення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля відсутній.

Гіпотеза № 2: Між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність.

На основі гіпотези № 2, в межах коефіцієнт кореляції Пірсона, були сформовані дві гіпотези:

1. H_0 : Статистично значущий кореляційний зв'язок між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі відсутній.

2. H_1 : Існує статистично значущий кореляційний зв'язок між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі.

Відносно розрахунку коефіцієнта кореляції Пірсона в межах дослідження гіпотези № 2 ми отримали такі показники:

$$r_{\text{емп.}} = -0,37899$$

$$r_{0,01} = 0,37608$$

$$r_{0,05} = 0,29071$$

Приймається гіпотеза H_1 : Існує статистично значущий кореляційний зв'язок між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі ($p \leq 0,01$).

Таким чином, аналізуючи проведене нами дослідження та аналіз отриманих результатів за допомогою статистичного критерію Манна - Уїтні (U-критерій) та коефіцієнта кореляції Пірсона, ми можемо зробити висновок, що з двох висунутих нами гіпотез була підтверджена тільки одна: між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність.

Підтвердження цієї гіпотези свідчить про те, що будь-який прояв насилля, в першу чергу, психологічного, впливає на рівень самоповаги жертви насильницьких дій, тобто на його зниження. Чим нижче рівень самоповаги тим більше відсоток прояву насильницьких дій в бік досліджуваних, і навпаки, чим вище рівень самоповаги респондентів тим менше відсоток ситуацій, в яких вони ставали жертвами насилля. Особа, яка вже зазнавала неодноразово впливу психологічного насилля, втрачає здатність захищати та відстоювати свої інтереси, свої принципи, свою особистість і, як наслідок, рівень її самоповаги

знижується. Вона починає шукати в собі негативні моменти, проблеми та звинувачувати себе в тому, що її ображають, б'ють, принижують. Після цього формується усвідомлення своєї неповноцінності. Жертва психологічного насилля вважає, що вона не заслуговує на адекватну взаємодію з однолітками і з плином часу починає звикати до свого статусу жертви та відторгнутої однокласниками.

Учні юнацького віку, які зазнали шкільного психологічного насилля, мають сформовані страхи та відчуття беззахисності. Їх дуже легко відрізнити від учнів, які не є жертвами насильницьких дій з боку однокласників. Вони відсторонені від учбового процесу та міжособистісної взаємодії в шкільному колективі, в межах класної кімнати вони сидять осторонь від всіх інших учнів, на перервах вони весь час проводять в телефоні, або, що відзначили ми під час нашого дослідження, вони малюють. В більшості випадків непорозуміння з однокласниками виникає на фоні розрізаних інтересів та хобі. В юнацькому шкільному віці починає формуватися світогляд на своє майбутнє доросле життя та плани, що впливає на співставлення власних поглядів та поглядів оточуючих. Не співпадіння в поглядах найчастіше призводить до виникнення психологічного насилля в учнівському колективі. Юнаки починають відстоювати себе, а іноді й самостверджуватися за рахунок однокласників, які знаходяться в меншості, через відсутність точок дотику.

Знижений рівень самоповаги, через наявність впливу психологічного насилля, впливає на формування закритості від оточуючого світу та людей, які в ньому присутні. В нашому випадку – однокласників. Відбувається приховування власних почуттів та емоцій: як негативних, так і позитивних. Жертва психологічного насилля через низький рівень самоповаги вважає, що вона не заслуговує на вільне самовираження в шкільному колективі.

Все це впливає на зниження ініціативності та активності загалом. Особистість із колись активної і зростаючої – стає замкненою та пасивною. Єдине, що вона розвиває в собі – це здатність аналізувати психоемоційну атмосферу навколо себе. Така здатність їй необхідна задля виокремлення

ситуаційних маркерів, які можуть призвести до насильницьких дій в її бік. Головна мета жертви психологічного насилля: поводити себе так, щоб уникнути його впливу.

Таким чином, підтверджена гіпотеза демонструє нам вплив сформованого рівня самоповаги на показник поширеності психологічного насилля в шкільному колективі в юнацькому віці. Крім того, булерів та осіб, які вчиняють насильницькі дії по відношенню до інших відрізняє високий рівень самовпевненості та самоповаги. Це сильні особистості, які можуть бути лідерами в шкільному колективі та впливати на думки і дії оточуючих їх однолітків. Ця міжособистісна нерівність провокує появу психологічного шкільного насилля та, як наслідок, зниження рівня самоповаги жертв насилля, що впливає на формування груп «прийнятих учнів» та груп «соціально ізольованих учнів», які стають жертвами психологічного, і не тільки, насилля. Така міжособистісна взаємодія впливає на особливості формування самооцінки учнів та взагалі рівень розвитку особистості.

Але не варто забувати, що перша гіпотеза, яка була висунута нами перед початком дослідження, не підтвердилася, що свідчить про безліч факторів, які впливають на рівень самоствавлення особистості та на появу різних видів насильств як в школі, так і за її межами. Адже ми бачили, що психологічного насилля більшість учнів зазнавали не тільки в шкільному колективі, а й вдома. Окрім психологічного насилля вдома розповсюдженим було фізичне насилля. Респонденти відзначали наявність тілесних покарань з боку батьків, або осіб, які їх замінюють.

Отже, ми можемо зробити висновок, що не підтверджена гіпотеза дає нам змогу більш глибоко дослідити та віднайти фактори, які впливають на появу психологічного насилля в шкільному колективі та за його межами.

РОЗДІЛ 3

ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЛЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

3.1. Зміст програми психологічної профілактики шкільного насилля в юнацькому віці

Програма психологічної профілактики шкільного насилля створювалася нами на базі Запорізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 52, в якій безпосередньо і були проведені наші дослідження з учнями 10-11 класів. Створена нами профілактична програма може застосовуватися в загальноосвітніх закладах, інтернатах та інших спеціальних закладах. В програмі задіяні різноманітні фахівці: практичний психолог, соціальний педагог, адміністрація та педагогічні працівники закладу, представники ССД та інспектори СЮП ДВП ГУНП.

Зміст програми психологічної профілактики шкільного насилля:

I. Пояснювальна записка.

Тема програми. Психологічна профілактика шкільного насилля в юнацькому віці.

Мета програми. Створення умов для екологічної міжособистісної взаємодії учнів юнацького шкільного віку.

Завдання психопрофілактичної програми:

- захист всіх учасників освітнього процесу від жорстокого поводження;
- надання учасникам програми базових теоретичних основ про: насилля, його види та причини виникнення в юнацькому шкільному віці;
- роз'яснення учасникам важливості психопрофілактичних заходів, які спрямовані на упередження насильницьких дій;

- ознайомлення учасників із практичними способами вирішення конфліктних ситуацій в класному колективі;
- формування толерантності та поваги до всіх учасників учбового процесу;
- організація спільної роботи з батьками учнів щодо їх обізнаності у вирішенні складних ситуацій;
- розробка плану дій роботи з жертвами насильницьких дій та булерами.

Актуальність програми. На теперішній час проблема шкільного насилля є дуже актуальною проблемою. Майже кожного дня ми чуємо про нові випадки булінгу та насилля в різноманітних куточках України. Особливо ця проблема загострилася в умовах сьогоденної ситуації в світі. Пандемія пришвидшила темпи розповсюдження насилля серед учасників освітнього процесу. Довготривалі карантини, обмеження та ізолювання дітей один від одного призвели до формування асоціальних патернів поведінки, які впливають на якість міжособистісної взаємодії в юнацькому шкільному віці.

В своїй роботі я стикаюсь з учнями, для яких насилля представляє собою болісний, довготривалий стан, в якому вони відчують власну безпорадність та беззахисність.

Наша психопрофілактична програма розрахована для учнів юнацького віку, бо цей вік – це початок практичної реалізації життєвих планів, які складаються до кінця підліткового віку. Близькість до завершення школи та вступ до університету вимагає професійного та особистісного самовизначення, і все це впливає на формування особистісної напруги, з якою більшість учнів не знають як впоратися, тому вдаються до насильницьких дій.

Таким чином, центральним психологічним процесом юнацького віку є розвиток самосвідомості, який спонукає особистість узгоджувати всі свої прагнення і вчинки з певними принципами та образом власного «я». Внутрішній конфлікт, що відображає протиріччя в «Я-концепції», відношення до себе, продовжує грати центральну роль у виникненні і прояві напруги, яка

впливає на прояв насильницьких дій. Все це в майбутньому негативно вплине на: взаємодію з оточуючими, становлення особистості як професіонала та на модель майбутньої сім'ї. Тому профілактика шкільного насилля в юнацькому віці є актуальним та першочерговим завданням для закладу освіти.

Вік та склад учасників програми: практичний психолог, соціальний педагог, адміністрація та педагогічні працівники закладу, представники ССД та інспектори СЮП ДВП ГУНП, учні юнацького шкільного віку, батьки.

Очікувані результати програми. Наша психопрофілактична програма для учнів юнацького віку повинна допомогти сформувати в них цінності, які будуть пов'язані з негативним ставленням до всіх форм, видів та проявів насильницьких дій по відношенню до себе та оточуючих. Не менш важливим результатом, який ми очікуємо від програми є психоедукація учнів, педагогів та батьків в контексті знань про насилля, наслідки та відповідальність за його вчинення.

Теоретичні та практичні блоки програми повинні сприяти покращенню психічного здоров'я учасників освітнього процесу та міжособистісної взаємодії між ними, вихованню почуття відповідальності, толерантності та поваги до себе і оточуючих людей. Всі описані аспекти, як наслідок, впливатимуть на стимулювання процесу розвитку психічно та фізично здорової особистості.

Етапи реалізації психопрофілактичної програми:

1. Початковий етап: створення програми, пропрацювання її змісту, структури, блоків, розробка методичних та інформаційно-просвітницьких матеріалів для учнів, батьків та педагогів, призначення відповідальних осіб.

2. Практичний етап: організація та проведення запланованих психопрофілактичних заходів з учнями, батьками та педагогами; систематичний моніторинг психологічного клімату в класних колективах.

3. Аналіз ефективності програми: аналіз позитивних та негативних моментів; аналіз змін, які відбулися в період впровадження програми; аналіз зворотнього зв'язку від учасників психопрофілактичної програми.

Аналіз ефективності програми. Ефективність нашої психопрофілактичної програми буде оцінюватися такими способами:

1. Зворотній зв'язок від всіх учасників програми: рефлексія, враження від практичних занять та теоретичних блоків (опитувальник вражень: яку нову інформацію отримали, що найбільше запам'яталося, які складнощі виникли, що ви для себе зрозуміли після участі в програмі, які висновки ви сформулювали щодо теми насильства).

2. Проведення систематичного моніторингу та діагностування поширеності насилля.

3. Спостереження за особливостями міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу.

II. Теоретичний (інформаційний) блок програми.

Основним акцентом в теоретичному блоці психопрофілактичної програми було проведення виховних зустрічей, на яких обговорювалися такі питання: що таке насилля, його види, причини, наслідки та важливість його протидії.

В підрозділі 3.2 ми зможемо більш детально ознайомитися з основними заходами, які заплановані в межах нашої програми.

III. Практичний блок програми.

В практичному блоці основними методами взаємодії з учасниками освітнього процесу були: тренінги, діагностування, інтерактивні перерви, кейси та інші інтерактивні методи роботи.

3.2. Основні заходи в межах програми психологічної профілактики шкільного насилля в юнацькому віці

Спільно з адміністрацією Запорізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 52, а саме: директором, заступником директора з навчально-

виховної роботи, завучів та соціального педагога, нами був розроблений детальний план заходів щодо запобігання та протидії насиллю в закладі освіти (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

План заходів щодо запобігання та протидії насиллю в ЗЗШ № 52

№ з/п	Назва заходу	Цільова аудиторія
Теоретичний (інформаційний) блок		
1.	Виступи на батьківських зборах: «Ваше ставлення до дитини – це дзеркало її ставлення до оточуючих людей».	Батьки учнів юнацького шкільного віку
2.	Початкове інформування про захист дітей від усіх форм насильства та жорстокого поводження.	Педагогічні працівники
3.	Оформлення стендів школи, кутків класів: розміщення пам’яток «Насилля та його небезпека», телефонів довіри, поліції, «гарячих» ліній ГО «Ла Страда-Україна», алгоритмів дій.	Всі учасники освітнього процесу
4.	Систематичне оновлення та вивчення законодавчих документів, які стосуються попередження та протидії насилля.	Педагогічні працівники
5.	Проведення інформаційних виставок: «Стоп насилля!».	Всі учасники освітнього процесу
6.	Проведення інформаційних лекторіїв для учнів старшої школи із залученням представників ССД та інспекторів СЮП ДВП ГУНП.	Учні юнацького шкільного віку
7.	Виділення окремих уроків для перегляду тематичних фільмів та відео на тематику різних видів насильства.	Учні юнацького шкільного віку
8.	Залучення учнів старшої школи до проведення виховних годин з молодшими школярами на тему насилля.	Учні юнацького шкільного віку, молодші школяри
9.	Ведення журналу звернень учнів, батьків та педагогічних працівників із запитом: «Насильницькі дії».	Всі учасники освітнього процесу
10.	Проведення консультацій практичним психологом (за запитом учнів, батьків, педагогічних працівників та адміністрації).	Всі учасники освітнього процесу
11.	Моніторинг роботи членів Ради профілактики правопорушень з питання про не допущення проявам насилля, жорстокого поводження, боулінгу.	Всі учасники освітнього процесу

№ з/п	Назва заходу	Цільова аудиторія
Теоретичний (інформаційний) блок		
12.	Збір методичного банку матеріалів з питань захисту дітей від усіх форм насильства, профілактики та протидії булінгу в шкільному середовищі.	Всі учасники освітнього процесу
13.	Систематичне відстеження ситуацій прояву насильницьких дій та проведення роботи з їхніми учасниками.	Всі учасники освітнього процесу
14.	Проведення батьківських зборів, з питань роз'яснення наслідків жорстокого поведіння з дітьми, а також з особами, що становлять найближче оточення дитини, яка постраждала від жорстокого поведіння, або потерпає від реальної загрози його вчинення.	Батьки учнів юнацького шкільного віку
Практичний блок		
1.	Участь у Всеукраїнській акції «16 днів проти насильства».	Всі учасники освітнього процесу
2.	Проведення систематичних анкетувань та опитувань: «Поширеність насильства в шкільному середовищі».	Всі учасники освітнього процесу
3.	Проведення тематичних тижнів проти насилля із залученням учнів юнацького віку	Учні юнацького шкільного віку
4.	Проведення соціометричних досліджень задля виявлення лідерів, відторгнутих та ізольованих учнів.	Учні юнацького шкільного віку
5.	Організація учнівських флешмобів: «Стоп насилля» у вигляді малюнкових конкурсів, створення плакатів, відеороликів або програвання тематичних театральних сцен.	Всі учасники освітнього процесу
6.	Систематичне проведення тренінгів для учнів та педагогічних працівників: «Профілактика насилля в закладі освіти».	Всі учасники освітнього процесу
7.	Створення шкільної скриньки довіри, в якій учасники освітнього процесу матимуть змогу поділитися ситуаціями прояву насильницьких дій, в яких вони були свідками/ жертвами/булерами (за бажанням – анонімно).	Всі учасники освітнього процесу

Продовження табл. 3.1

№ з/п	Назва заходу	Цільова аудиторія
Практичний блок		
8.	Виховні години у форматі тренінгів для учнів старшої школи, на яких вони матимуть змогу проаналізувати та відпрацювати свої особистісні особливості.	Учні юнацького шкільного віку
9.	Виховні години у форматі тренінгів для учнів старшої школи, на яких вони матимуть змогу покращити навички міжособистісної взаємодії.	Учні юнацького шкільного віку
Аналіз ефективності психопрофілактичної програми		
1.	Діагностика психологічного клімату учнів старшої школи	Учні юнацького шкільного віку
2.	Аналіз проведених спостережень під час навчального процесу за особливостями міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу	Всі учасники освітнього процесу
3.	Аналіз записів в журналі звернень учнів, батьків та педагогічних працівників із запитом: «Насильницькі дії»	Всі учасники освітнього процесу
4.	Аналіз зворотнього зв'язку від всіх учасників програми	Всі учасники освітнього процесу
5.	Аналіз проведених проміжних моніторингів та кінцевого діагностування поширеності насилля в закладі освіти	Всі учасники освітнього процесу

Отже, аналізуючи сформований нами план заходів щодо запобігання та протидії насиллю в ЗЗШ № 52, ми можемо побачити різнобічність запланованих заходів, частина з яких вже активно впроваджується та практикується в закладі освіти із залученням всіх учасників освітнього процесу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, метою нашого дослідження було розглянути психологічне насилля в шкільному колективі як прояв особливостей самоствавлення в юнацькому віці. Наша мета передбачала аналіз і синтез теоретичного підґрунтя, на основі якого проводилося емпіричне дослідження учнів 10-11 класів. Окрім теоретичного аналізу ми спиралися на кількісний та якісний аналіз проведених досліджень у вигляді тестів-опитувальників самоствавлення та поширеності насилля серед учнів юнацького віку.

Відповідно до сформованих завдань дослідження, ми отримали результати, які, на нашу думку, мають вагомий внесок в цю не менш вагому проблематику. Отже, першим та другим завданнями нашого дослідження був теоретико-методологічний аналіз проблеми психологічного шкільного насилля та його взаємозв'язку з особливостями самоствавлення у сучасному вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі психології, а також особливості їх дослідження.

Аналізуючи теоретичні засади різноманітних наукових праць українських та вітчизняних дослідників, ми побачили, що вченими активно розглядаються й аналізуються зв'язки між соціальними та психологічними факторами, що впливають на формування в учнів жорстокої поведінки. Психологами-практиками постійно розробляються нові методичні рекомендації щодо діагностування насилля в закладах освіти та встановлюються взаємозв'язки між психологічним станом учнів і ступеню їхньої залученості до насильницьких дій по відношенню до інших учасників освітнього процесу.

Але, на жаль, окрім теоретичних засадах та методичних рекомендацій, дослідники не акцентують увагу на внутрішніх факторах, які безпосередньо впливають на формування насильницьких патернів поведінки в юнацькому шкільному віці і, як наслідок, особливості самоствавлення також не розглядаються дослідниками як першопричини проявів насилля.

Проведене емпіричне дослідження шкільного насилля в 10-11 класах, його інтерпретація й аналіз даних наочно продемонстрували нам, що статистично достовірних відмінностей серед досліджуваних жіночої і досліджуваних чоловічої статі за рівнем виразності ознак по кожній шкалі насилля та її рівнів прояву не виявлено. Такі результати дають нам змогу побачити, що від психологічного та інших видів насильств потерпають не тільки жіноча, а й чоловіча статі. Найбільш розповсюдженими видами насильства в шкільному колективі є психологічне та фізичне насилля. Серед учнів широко застосовуються фізичні покарання у вигляді стусанів, побиття руками та ногами, кидання тяжких предметів. Психологічне насилля в учнівському колективі проявляється у вигляді соціального ізолювання, бойкотів, вигадкування та називання образливих прізвиськ, створення ситуацій, в яких учні відчувають себе безпорадними та незахищеними.

Емпіричне дослідження особливостей самоствавлення учнів 10-11 класів та їхнього взаємозв'язку з проявами шкільного насилля дало нам змогу побачити, що у більшості респондентів сформований адекватний рівень самоствавлення, який впливає на розвиток здорової та многогранної особистості з закріпленими цінностями, траєкторіями подальших план дій та розвитку.

Співставлення результатів діагностики особливостей самоствавлення та поширеності насилля в юнацькому шкільному віці дало нам змогу перевірити сформовані гіпотези. Отже, з двох висунутих нами гіпотез була підтверджена тільки одна: між рівнем сформованості самоповаги та показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі існує пряма залежність. Підтвердження другої гіпотези свідчить про виявлення кореляційного зв'язку між сформованим рівнем самоповаги на показником поширеності психологічного насилля в шкільному колективі в юнацькому віці. Отримані результати свідчать про те, що чим нижче рівень самоповаги тим більше відсоток прояву насильницьких дій в бік досліджуваних, і навпаки, чим вище рівень самоповаги респондентів тим менше відсоток ситуацій, в яких вони ставали жертвами насилля. Особа, яка вже зазнавала неодноразово впливу

психологічного насилля, втрачає здатність захищати та відстоювати свої інтереси, свої принципи, свою особистість і, як наслідок, рівень її самоповаги знижується. Жертва психологічного насилля вважає, що вона не заслуговує на адекватну взаємодію з однолітками і з плином часу починає звикати до свого статусу жертви та відторгнутої однокласниками.

Перша гіпотеза, яка припускала наявність прямої залежності між особливостями самоствавлення учнів 10-11 класів та проявами психологічного шкільного насилля, не підтвердилася, що свідчить про безліч факторів, які впливають на рівень самоствавлення особистості та на появу різних видів насильств як в школі, так і за її межами. Адже ми бачили, що психологічного насилля більшість учнів зазнавали не тільки в шкільному колективі, а й вдома. Окрім психологічного насилля вдома розповсюдженим було фізичне насилля. Респонденти відзначали наявність тілесних покарань з боку батьків, або осіб, які їх замінюють.

Отже, ми можемо зробити висновок, що не підтверджена гіпотеза дає нам змогу більш глибоко дослідити та віднайти фактори, які впливають на появу психологічного насилля в шкільному колективі та за його межами.

Перспектива та практичне значення нашого дослідження полягають в тому, що проведені нами дослідження з перевіркою гіпотез, їх аналіз та створення психопрофілактичної програми щодо запобігання та протидії насиллю дозволяють нам заглибитися в дослідження факторів та причин насильницької поведінки та її впливу на формування та особливості самоствавлення учнів. Ці результати можуть використовуватися в практичній діяльності психологів, загальноосвітніми та навчально-виховними закладами, задля оптимізації та покращення міжособистісної взаємодії учнів юнацького віку та формування їх гармонійної особистості в подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булгакова О. Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії в контексті властивостей особистості, що детермінують її прояв. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Вип. 4. 2016. URL: <https://bit.ly/33cka41> (дата звернення: 20.11.2021).
2. Вереніч Н. Особливості тривожності сучасних підлітків. Підліток: як йому допомогти. Київ, 2004. С. 60-65.
3. Волкова Е.Н., Гришина А.В., Скитневская Л.В. Методическое руководство по использованию международного опросника ICAST-C для изучения распространенности насилия над детьми (детский вариант): методические разработки: Нижний Новгород, НГПУ им. К. Минина, 2012. 97 с.
4. Гайдамашко І. Третирування у шкільному середовищі та причини його виникнення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2014. Випуск 32. С. 49-51.
5. Гребенкин Е. Профилактика агрессии и насилия в школе: учебно-методический комплекс. Ростов на Дону: Феникс, 2006. 157 с.
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 24.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 20.11.2021).
7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.11.2021).
8. Захарова А. Психология формирования самооценки. Москва: РБПК «Белинкоммаш», 1993. 99 с.
9. Капітоненко О.В. Навчання без насильства: феномен шкільного булінгу. *Молодіжна наука в Україні: виклики та перспективи*. 2017. С. 32-35.
10. Климчук В. О. Математичні методи у психології: навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2009. 233 с.
11. Комісова Т., Мамотенко А., Коваленко Л., Іонов І., Катеринич

О., Сахацький Г. Вікова анатомія та фізіологія людини: навчальний посібник. Харків, 2021. 112 с.

12. Конвенція ООН «Про права дитини» від 20.11.1989. Ратифікована постановою ВР України 27.02.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 20.11.2021).

13. Лисенко Л. Вікова психологія: метод. рек. з навч. дисципліни для здобувачів вищ. освіти першого (бакалавр.) рівня зі спеціальності 053 Психологія. Харків: ХНПУ, 2020. 112 с.

14. Модуль 5. Етапи формування психосоціальних компетентностей (життєвих навичок) учнів // Вчимося жити разом: курс для підготовки вчителів. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/103#6> (дата звернення: 20.11.2021).

15. Павелків Р. Вікова психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 2011. 469 с.

16. Павлик Н. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: педагогічна та вікова психологія. Київ, 2017. 536 с.

17. Плутицька К. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. С. 78–80.

18. Попередження насильства у закладах освіти. Методичний посібник для педагогічних працівників. БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї». Київ: 2019.

19. Предотвращение насилия в образовательном учреждении. Методическое пособие/под редакцией В. Адэскэлицэ, Р. Жосану, И. Молдовану, Т. Епояна. Кишинэу, 2017. 128с.

20. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі: методичні рекомендації / за ред. Я.В. Сухенко. Полтава ПОППО. 2011. 80 с.

21. Проблемы насилия над детьми и пути их преодоления/под ред. Е.Н. Волковой. Санкт-Петербург.: Питер, 2008. 240 с.

22. Психологічна проблема мобінгу в шкільному середовищі. URL:

http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=1266 (дата звернення: 20.11.2021).

23. Психологія юнацтва. URL: <https://bit.ly/3ptTkvM> (дата звернення: 20.11.2021).

24. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.

25. Сарджвеладзе Н. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. Тбилиси: Мецниереба, 1989. 206 с.

26. Сергеєнкова О. Вікова психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

27. Соболева К. Психологічні особливості децентрації у ранньому юнацькому віці: автореферат дисертації кандидата психологічних наук. Спеціальність: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2015. 21 с.

28. Спиця-Оріщенко Н. Психологічні особливості розвитку особистості в ранньому юнацькому віці. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2016. № 1. С. 198-201.

29. Стадник Г. Психологічні особливості самоставлення майбутніх практичних психологів. URL: <https://bit.ly/33473lp> (дата звернення: 20.11.2021).

30. Столин, В. В. личностные тесты и опросники для изучения Психологические материалы по изучению личности школьника: Минск, 1989.

31. Суворова В. Психофизиология стресса. Москва: Педагогика. 1975. 206 с.

32. Сухарева Є., Прокоф'єва О. Психологічні особливості самоставлення у підлітків. URL: <http://medpsychology.pp.ua/samostavlennya-u-pidlitkiv> (дата звернення: 20.11.2021).

33. Тілікіна Н. В., Гольцберг К. О., Мельниченко А. А. Модуль 1. Булінг (цькування) як явище, його форми та учасники. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module1/buling-iak-iavische>

34. Фридман Л. Психология детей и подростков. Москва: Издательство Института психотерапии, 2003. 480 с.

35. Хавула Р. Психологічні особливості становлення самооефективності в юнацькому віці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск 17. 2017. С. 348-355.
36. Характеристика юнацького віку. URL: <https://cpto.kiev.ua/harakteristika-yunackogo-viku/> (дата звернення: 20.11.2021).
37. Хоменко К. Емпіричне дослідження структурних компонентів самоствавлення в осіб юнацького віку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». Випуск 5. 2017. С. 186-201.
38. Чиженко Н. Психологічні особливості розвитку оптимізму в ранньому юнацькому віці: автореферат дисертації кандидата психологічних наук. Спеціальність: педагогічна та вікова психологія. Київ, 2015. 23 с.
39. Щербан Т., Ковач О. Психологічні особливості самосприйняття в юнацькому віці. *Науковий вісник Мукачівського державного університету Гуманітарні і суспільні науки*. Журнал наукових праць № 20 (15). 2016. С. 153-162.
40. Юність: поняття та вікові групи. URL: <https://bit.ly/3GaQiU3> (дата звернення: 20.11.2021).
41. Юрчик О. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах: дисертація кандидата психологічних наук. Спеціальність: педагогічна та вікова психологія. Івано-Франківськ, 2016. 328 с.
42. Яворська-Ветрова І. Теоретичний аналіз проблеми самоствавлення: ціннісний аспект. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i13/24.pdf> (дата звернення: 20.11.2021).
43. Adam J. Zolotor, Isaeva O., et al. SPCAN Child Abuse Screening Tool Children's Version (ICAST-C): Instrument development and multi-national pilot testing // [Child Abuse & Neglect. Volume 33, Issue 11](#), November 2009, Pages 833-841.

44. Dogutas, A. School violence in American schools: teachers perceptions. *International Journal of Academic Research*. Part B. 2013. Pp. 85-90. DOI: 10.7813/2075-4124.2013/5-3/B.15

45. European Commission. Against school violence, in particular sexual violence. Prevention strategies. URL: <https://bit.ly/3HXDGBi> (дата звернення: 20.11.2021).

46. School-based violence prevention: a practical handbook. Geneva: World Health Organization; 2019. P. 72.

47. World report on violence and health: summary. Geneva, World Health Organization, 2002. URL: <https://bit.ly/33jnDOu> (date of acces: 20.11.2021)

Додаток А

«Тест-опитувальник самоствалення» (В. Столін, С. Пантелесв)

1. Думаю, більшість моїх знайомих ставиться до мене з симпатією.
2. Мої слова не так часто розходяться зі справою.
3. Думаю, що багато хто бачать у мені щось подібне до себе.
4. Коли я намагаюся оцінити себе, я перш за все бачу свої недоліки.
5. Думаю, що як особистість я цілком можу бути привабливою для інших.
6. Коли я бачу себе очима людини, яка любить мене, мене неприємно вражає те, наскільки мій образ далекий від дійсності.
7. Моє "Я" завжди мені цікаве.
8. Я вважаю, що іноді не гріх пошкодувати себе.
9. У моєму житті є або принаймні були люди, з якими я був надзвичайно близьким.
10. Власну повагу мені ще треба заслужити.
11. Бувало, і не раз, що сам себе гостро ненавидів.
12. Я цілком довіряю своїм бажанням, що раптово виникли.
13. Я сам хотів багато в чому себе переробити.
14. Моє власне «Я» не видається мені чимось вартим глибокої уваги.
15. Я щиро хочу, щоб у мене було все гаразд у житті.
16. Якщо я і ставлюся до когось із докором, то насамперед до самого себе.
17. Випадковому знайомому я швидше за все здаюся людиною приємною.
18. Найчастіше я схвалюю свої плани та вчинки.

19. Власні слабкості викликають у мене щось на кшталт зневаги.
20. Якби я роздвоївся, то мені було б досить цікаво спілкуватися зі своїм двійником.
21. Деякі свої якості я відчуваю як чужі, чужі мені.
22. Навряд чи хтось зможе відчутти свою схожість зі мною.
23. У мене достатньо здібностей та енергії втілити у життя задумане.
24. Часто я не без глузування жартую над собою.
25. Найрозумніше, що може зробити людина у житті – це підкоритися власної долі.
26. Стороння людина, на перший погляд, знайде в мені багато відразника.
27. На жаль, якщо я й сказав щось, це не означає, що саме так і робитиму.
28. Своє ставлення до себе можна назвати дружнім.
29. Бути поблажливим до власних слабкостей цілком природно.
30. У мене не виходить бути для коханої людини цікавою тривалий час.
31. У глибині душі я хотів би, щоб зі мною сталося щось катастрофічне.
32. Навряд чи я викликаю симпатію у більшості моїх знайомих.
33. Мені буває дуже приємно побачити себе очима люблячої мене людини.
34. Коли в мене виникає якесь бажання, я насамперед запитую у себе, чи це розумно.
35. Іноді мені здається, що якби якась мудра людина змогла побачити мене наскрізь, вона б тут же зрозуміла, яка я нікчемність. Часом я сам собою захоплююсь.
36. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.
37. У глибині душі я ніяк не можу повірити, що я справді доросла людина.
38. Без сторонньої допомоги я мало що можу зробити.

39. Іноді я себе погано розумію.
40. Мені дуже заважає нестача енергії, волі та цілеспрямованості.
41. Думаю, що інші загалом оцінюють мене досить високо.
42. У моїй особистості є, напевно, щось таке, що здатне викликати в інших неприязнь.
43. Більшість моїх знайомих не приймають мене так серйозно.
44. Сам у себе я часто викликаю почуття роздратування.
45. Я цілком можу сказати, що принижую себе сам.
46. Навіть мої негативні риси не здаються мені чужими.
47. Загалом мене влаштовує те, яким я є.
48. Навряд мене можна любити по-справжньому.
49. Моїм мріям та планам не вистачає реалістичності.
50. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене це був би найнудніший партнер зі спілкування.
51. Думаю, що міг би порозумітися з будь-якою розумною і знаючою людиною.
52. Те, що в мене відбувається, зазвичай мені зрозуміло.
53. Мої переваги цілком переважають мої недоліки.
54. Навряд чи знайдеться багато людей, які звинуватить мене у відсутності совісті.
55. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я говорю: «І поділом тобі».
56. Я можу сказати, що загалом я контролюю свою долю.

Додаток Б

Результати діагностики самоствавлення учнів 10-11 класів

Таблиця Б.1

Респондент: 16 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	21	93.33%
Шкала I – самоповага	10	80%
Шкала II – аутосимпатія	12	90.67%
Шкала III – очікуване ставлення від інших	10	53%
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33%
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67%
Шкала 2 – відношення інших	5	32%
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67%
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33%
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15%
Шкала 6 – самоінтерес	7	100%
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67%

Таблиця Б.2

Респондент: 44 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	16	74.33
Шкала I – самоповага	7	44.67
Шкала II – аутосимпатія	9	69.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	9	39.67
Шкала IV – самоінтерес	6	71.33
Шкала 1 – самовпевненість	3	29.33
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	4	43.33
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.3

Респондент: 30 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	15	69.33
Шкала I – самоповага	7	44.67
Шкала II – аутосимпатія	8	58
Шкала III – очікуване ставлення від інших	10	53
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	4	43.33
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.4

Респондент: 8 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	12	49
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	5	28
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	5	60.67
Шкала 6 – самоінтерес	5	54.67
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.5

Респондент: 36 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	24	98
Шкала I – самоповага	12	91.33
Шкала II – аутосимпатія	14	98.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	12	91.33
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	7	92.33
Шкала 2 – відношення інших	7	80
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	1	4.67
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	4	83.67

Таблиця Б.6

Респондент: 12 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	19	88
Шкала I – самоповага	8	58.67
Шкала II – аутосимпатія	14	98.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	9	39.67
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.7

Респондент: 42 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	19	88
Шкала I – самоповага	8	58.67
Шкала II – аутосимпатія	11	86
Шкала III – очікуване ставлення від інших	9	39.67
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	5	32
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	4	43.33
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.8

Респондент: 33 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	8	21.33
Шкала I – самоповага	5	25.33
Шкала II – аутосимпатія	4	21.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	4	3.33
Шкала IV – самоінтерес	4	29
Шкала 1 – самовпевненість	3	29.33
Шкала 2 – відношення інших	2	3.67
Шкала 3 – самоприйняття	3	34.33
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	2	25.67
Шкала 5 – самозвинувачення	6	81.67
Шкала 6 – самоінтерес	3	20
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.9

Респондент: 2 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	19	88
Шкала I – самоповага	10	80
Шкала II – аутосимпатія	7	47
Шкала III – очікуване ставлення від інших	10	53
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	7	80
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	4	43.33
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.10

Респондент: 38 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	21	93.33
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	11	86
Шкала III – очікуване ставлення від інших	11	72.33
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	7	92.33
Шкала 2 – відношення інших	7	80
Шкала 3 – самоприйняття	4	50.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.11

Респондент: 9 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	15	69.33
Шкала I – самоповага	6	34
Шкала II – аутосимпатія	5	28
Шкала III – очікуване ставлення від інших	9	39.67
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	2	16.67
Шкала 2 – відношення інших	7	80
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	5	60.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.12

Респондент: 10 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	16	74.33
Шкала I – самоповага	7	44.67
Шкала II – аутосимпатія	4	21.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	8	27.33
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	2	16.67
Шкала 2 – відношення інших	5	32
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	6	81.67
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.13

Респондент: 14 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	15	69.33
Шкала I – самоповага	7	44.67
Шкала II – аутосимпатія	11	86
Шкала III – очікуване ставлення від інших	10	53
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.14

Респондент: 15 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	22	96
Шкала I – самоповага	12	91.33
Шкала II – аутосимпатія	10	77.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	13	100
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	8	100
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	6	99.33

Таблиця Б.15

Респондент: 46 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	13	55.33
Шкала I – самоповага	6	34
Шкала II – аутосимпатія	6	37.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	3	29.33
Шкала 2 – відношення інших	5	32
Шкала 3 – самоприйняття	4	50.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	6	81.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.16

Респондент: 6 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	19	88
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	10	77.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	4	43.33
Шкала 6 – самоінтерес	5	54.67
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.17

Респондент: 7 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	17	80
Шкала I – самоповага	8	58.67
Шкала II – аутосимпатія	6	37.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	5	60.67
Шкала 6 – самоінтерес	3	20
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.18

Респондент: 18 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	23	96.67
Шкала I – самоповага	13	96.67
Шкала II – аутосимпатія	12	90.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	11	72.33
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	6	81.33
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	7	100
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	5	94

Таблиця Б.19

Респондент: 4 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	21	93.33
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	13	96.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	12	91.33
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	7	80
Шкала 3 – самоприйняття	7	100
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	1	21.33

Таблиця Б.20

Респондент: 22 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	20	90.67
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	10	77.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	8	27.33
Шкала IV – самоінтерес	3	16
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.21

Респондент: 1 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	17	80
Шкала I – самоповага	10	80
Шкала II – аутосимпатія	4	21.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	9	39.67
Шкала IV – самоінтерес	6	71.33
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	1	7.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	5	54.67
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.22

Респондент: 31 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	24	98
Шкала I – самоповага	11	86.67
Шкала II – аутосимпатія	13	96.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	10	53
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	7	92.33
Шкала 2 – відношення інших	5	32
Шкала 3 – самоприйняття	7	100
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	4	83.67

Таблиця Б.23

Респондент: 11 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	18	85
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	7	47
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	6	71.33
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	3	34.33
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	5	54.67
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.24

Респондент: 43 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	10	32.33
Шкала I – самоповага	4	16
Шкала II – аутосимпатія	7	47
Шкала III – очікуване ставлення від інших	6	9
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	2	16.67
Шкала 2 – відношення інших	2	3.67
Шкала 3 – самоприйняття	3	34.33
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.25

Респондент: 39 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	21	93.33
Шкала I – самоповага	11	86.67
Шкала II – аутосимпатія	11	86
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	6	81.33
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.26

Респондент: 34 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	9	26.67
Шкала I – самоповага	7	44.67
Шкала II – аутосимпатія	2	9
Шкала III – очікуване ставлення від інших	5	6
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	1	7.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	7	96.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	1	21.33

Таблиця Б.27

Респондент: 32 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	19	88
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	9	69.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	8	27.33
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	3	29.33
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.28

Респондент: 23 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	8	21.33
Шкала I – самоповага	4	16
Шкала II – аутосимпатія	3	16
Шкала III – очікуване ставлення від інших	4	3.33
Шкала IV – самоінтерес	6	71.33
Шкала 1 – самовпевненість	3	29.33
Шкала 2 – відношення інших	3	7.33
Шкала 3 – самоприйняття	3	34.33
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	7	96.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	0	4.33

Таблиця Б.29

Респондент: 3 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	19	88
Шкала I – самоповага	13	96.67
Шкала II – аутосимпатія	10	77.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	6	9
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	3	7.33
Шкала 3 – самоприйняття	3	34.33
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	1	4.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	4	83.67

Таблиця Б.30

Респондент: 41 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	20	90.67
Шкала I – самоповага	10	80
Шкала II – аутосимпатія	8	58
Шкала III – очікуване ставлення від інших	10	53
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	5	32
Шкала 3 – самоприйняття	4	50.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	4	83.67

Таблиця Б.31

Респондент: 40 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	22	96
Шкала I – самоповага	13	96.67
Шкала II – аутосимпатія	12	90.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	12	91.33
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	7	92.33
Шкала 2 – відношення інших	7	80
Шкала 3 – самоприйняття	6	89.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	1	4.67
Шкала 6 – самоінтерес	5	54.67
Шкала 7 – саморозуміння	5	94

Таблиця Б.32

Респондент: 29 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	6	13
Шкала I – самоповага	5	25.33
Шкала II – аутосимпатія	3	16
Шкала III – очікуване ставлення від інших	5	6
Шкала IV – самоінтерес	3	16
Шкала 1 – самовпевненість	3	29.33
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	3	34.33
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	6	81.67
Шкала 6 – самоінтерес	1	3
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.33

Респондент: 24 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	20	90.67
Шкала I – самоповага	10	80
Шкала II – аутосимпатія	8	58
Шкала III – очікуване ставлення від інших	6	9
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	4	50.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.34

Респондент: 37 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	15	69.33
Шкала I – самоповага	4	16
Шкала II – аутосимпатія	7	47
Шкала III – очікуване ставлення від інших	11	72.33
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	1	9.67
Шкала 5 – самозвинувачення	5	60.67
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.35

Респондент: 35 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствалення	15	69.33
Шкала I – самоповага	4	16
Шкала II – аутосимпатія	7	47
Шкала III – очікуване ставлення від інших	11	72.33
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	6	51.33
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	1	9.67
Шкала 5 – самозвинувачення	5	60.67
Шкала 6 – самоінтерес	7	100
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.36

Респондент: 19 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствалення	21	93.33
Шкала I – самоповага	13	96.67
Шкала II – аутосимпатія	11	86
Шкала III – очікуване ставлення від інших	9	39.67
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	2	15
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	5	94

Таблиця Б.37

Респондент: 17 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	11	38.33
Шкала I – самоповага	4	16
Шкала II – аутосимпатія	7	47
Шкала III – очікуване ставлення від інших	5	6
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	1	7.33
Шкала 2 – відношення інших	1	0.67
Шкала 3 – самоприйняття	4	50.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	2	25.67
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.38

Респондент: 45 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	14	62.67
Шкала I – самоповага	4	16
Шкала II – аутосимпатія	7	47
Шкала III – очікуване ставлення від інших	10	53
Шкала IV – самоінтерес	8	100
Шкала 1 – самовпевненість	3	29.33
Шкала 2 – відношення інших	8	100
Шкала 3 – самоприйняття	3	34.33
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	5	60.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	0	4.33

Таблиця Б.39

Респондент: 20 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	15	69.33
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	5	28
Шкала III – очікуване ставлення від інших	6	9
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	3	7.33
Шкала 3 – самоприйняття	4	50.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	6	81.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.40

Респондент: 21 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	16	74.33
Шкала I – самоповага	12	91.33
Шкала II – аутосимпатія	3	16
Шкала III – очікуване ставлення від інших	8	27.33
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	6	81.33
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	1	7.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	7	100
Шкала 5 – самозвинувачення	6	81.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	3	68.67

Таблиця Б.41

Респондент: 5 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	14	62.67
Шкала I – самоповага	10	80
Шкала II – аутосимпатія	9	69.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	8	27.33
Шкала IV – самоінтерес	3	16
Шкала 1 – самовпевненість	2	16.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	4	50.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	0	1.67
Шкала 6 – самоінтерес	4	34.33
Шкала 7 – саморозуміння	5	94

Таблиця Б.42

Респондент: 13 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоствавлення	12	49
Шкала I – самоповага	6	34
Шкала II – аутосимпатія	3	16
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	6	71.33
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	0	2.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	3	38.33
Шкала 5 – самозвинувачення	5	60.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	0	4.33

Таблиця Б.43

Респондент: 28 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	20	90.67
Шкала I – самоповага	10	80
Шкала II – аутосимпатія	12	90.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	5	49.67
Шкала 1 – самовпевненість	6	81.33
Шкала 2 – відношення інших	4	15
Шкала 3 – самоприйняття	7	100
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	4	60.33
Шкала 5 – самозвинувачення	4	43.33
Шкала 6 – самоінтерес	3	20
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.44

Респондент: 25 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	21	93.33
Шкала I – самоповага	10	80
Шкала II – аутосимпатія	10	77.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	11	72.33
Шкала IV – самоінтерес	7	92.33
Шкала 1 – самовпевненість	4	47.67
Шкала 2 – відношення інших	7	80
Шкала 3 – самоприйняття	7	100
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	4	43.33
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	4	83.67

Таблиця Б.45

Респондент: 27 «ч»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	19	88
Шкала I – самоповага	9	71.33
Шкала II – аутосимпатія	12	90.67
Шкала III – очікуване ставлення від інших	7	17.67
Шкала IV – самоінтерес	6	71.33
Шкала 1 – самовпевненість	7	92.33
Шкала 2 – відношення інших	3	7.33
Шкала 3 – самоприйняття	7	100
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	5	54.67
Шкала 7 – саморозуміння	2	43.33

Таблиця Б.46

Респондент: 26 «ж»		
Назви шкал	Сирі бали	Накоплені частоти у %
Шкала S – глобальне самоставлення	21	93.33
Шкала I – самоповага	13	96.67
Шкала II – аутосимпатія	10	77.33
Шкала III – очікуване ставлення від інших	9	39.67
Шкала IV – самоінтерес	6	71.33
Шкала 1 – самовпевненість	5	65.67
Шкала 2 – відношення інших	5	32
Шкала 3 – самоприйняття	5	70.67
Шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність	5	79.67
Шкала 5 – самозвинувачення	3	27.67
Шкала 6 – самоінтерес	6	80
Шкала 7 – саморозуміння	5	94

Додаток В

Результати діагностики проявів насилля учнів 10-11 класів

Таблиця В.1

Респондент: 16 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	30%
	в школі	Частина Б: 3	18%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	10%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 3	21%

Таблиця В.2

Респондент: 26 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	20%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%

Таблиця В.3

Респондент: 27 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 2	17%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	7%

Таблиця В.4

Респондент: 25 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%

Таблиця В.5

Респондент: 28 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 6	38%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 1	17%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 3	43%
	в школі	Частина Б: 8	57%

Таблиця В.6

Респондент: 13 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 3(4)	43%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 6	60%
	в школі	Частина Б: 7	41%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 1	17%
	в школі	Частина Б: 3	33%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 4	57%
	в школі	Частина Б: 6	43%

Таблиця В.7

Респондент: 21 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	20%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 6	43%

Таблиця В.8

Респондент: 33 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 5	71%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3(6)	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 4	24%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 3	43%
	в школі	Частина Б: 5	36%

Таблиця В.9

Респондент: 45 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 3(4)	43%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 7(9)	70%
	в школі	Частина Б: 5	29%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 1	17%
	в школі	Частина Б: 3	33%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 6	86%
	в школі	Частина Б: 5	36%

Таблиця В.10

Респондент: 20 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 4	24%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 2	33%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 7	50%

Таблиця В.11

Респондент: 17 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2(4)	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 2	12%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 3	33%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 3	21%

Таблиця В.12

Респондент: 19 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 3	18%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 1	14%
	в школі	Частина Б: 3	21%

Таблиця В.13

Респондент: 35 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 4	57%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 4(7)	67%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 6	60%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 5	71%
	в школі	Частина Б: 6	43%

Таблиця В.14

Респондент: 37 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 3	43%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3(6)	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 6	60%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 5	71%
	в школі	Частина Б: 6	43%

Таблиця В.15

Респондент: 24 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 4	29%

Таблиця В.16

Респондент: 29 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 4(6)	57%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 4(5)	67%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 4	40%
	в школі	Частина Б: 4	24%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 1	17%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 6	86%
	в школі	Частина Б: 10	71%

Таблиця В.17

Респондент: 40 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 2	12%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%

Таблиця В.18

Респондент: 41 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 2	12%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 5	36%

Таблиця В.19

Респондент: 3 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1(2)	10%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%

Таблиця В.20

Респондент: 23 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 3	43%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 5(8)	83%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 7(11)	70%
	в школі	Частина Б: 6	35%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 5	83%
	в школі	Частина Б: 7	78%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 5	71%
	в школі	Частина Б: 12	86%

Таблиця В.21

Респондент: 32 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	20%
	в школі	Частина Б: 3	18%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 6	43%

Таблиця В.22

Респондент: 34 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 3	18%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 4	57%
	в школі	Частина Б: 5	36%

Таблиця В.23

Респондент: 12 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 3	18%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 1	17%
	в школі	Частина Б: 3	33%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 4	29%

Таблиця В.24

Респондент: 43 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	20%
	в школі	Частина Б: 2	12%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 3	43%
	в школі	Частина Б: 6	43%

Таблиця В.25

Респондент: 46 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 3	18%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 8	57%

Таблиця В.26

Респондент: 31 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	20%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 1	17%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 3	43%
	в школі	Частина Б: 2	14%

Таблиця В.27

Респондент: 1 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 2	12%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 3	21%

Таблиця В.28

Респондент: 22 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	7%

Таблиця В.29

Респондент: 4 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2(3)	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 9	64%

Таблиця В.30

Респондент: 18 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 2	29%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 5	29%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 4	67%
	в школі	Частина Б: 3	33%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 6	43%

Таблиця В.31

Респондент: 7 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 2	14%

Таблиця В.32

Респондент: 6 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 1	14%
	в школі	Частина Б: 0	0%

Таблиця В.33

Респондент: 11 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 2	12%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 1	14%
	в школі	Частина Б: 4	29%

Таблиця В.34

Респондент: 15 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 4	24%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 4	29%

Таблиця В.35

Респондент: 14 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 4	57%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 5(6)	83%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 10(17)	100%
	в школі	Частина Б: 9	53%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 6	100%
	в школі	Частина Б: 9	100%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 5	71%
	в школі	Частина Б: 13	93%

Таблиця В.36

Респондент: 10 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 2	12%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 2	14%

Таблиця В.37

Респондент: 9 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	20%
	в школі	Частина Б: 3	18%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 2	22%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 4	29%

Таблиця В.38

Респондент: 38 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 4	24%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 2	33%
	в школі	Частина Б: 3	33%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 7	50%

Таблиця В.39

Респондент: 2 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 3	43%
Нехтування потребами дитини		Частина А:3(5)	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 5	56%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 4	57%
	в школі	Частина Б: 8	57%

Таблиця В.40

Респондент: 5 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 4	57%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 4	40%
	в школі	Частина Б: 4	24%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 5	71%
	в школі	Частина Б: 8	57%

Таблиця В.41

Респондент: 42 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 4(5)	57%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 4	40%
	в школі	Частина Б: 4	24%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 3	50%
	в школі	Частина Б: 3	33%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 5	71%
	в школі	Частина Б: 8	57%

Таблиця В.42

Респондент: 39 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 3	50%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1	10%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 2	33%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 7	50%

Таблиця В.43

Респондент: 36 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 3	21%

Таблиця В.44

Респондент: 8 «ч»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 0	0%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 0	0%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 1(2)	10%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 2	29%
	в школі	Частина Б: 0	0%

Таблиця В.45

Респондент: 30 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 1	14%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 1	17%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 3	30%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 4	67%
	в школі	Частина Б: 0	0%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 0	0%
	в школі	Частина Б: 3	21%

Таблиця В.46

Респондент: 44 «ж»			
Найменування шкали		Сирі бали	%
Середовище		Частина А: 5	71%
Нехтування потребами дитини		Частина А: 2	33%
Фізичне насильство	вдома	Частина А: 2	20%
	в школі	Частина Б: 1	6%
Сексуальне насильство	вдома	Частина А: 2	33%
	в школі	Частина Б: 1	11%
Психологічне насильство	вдома	Частина А: 4	57%
	в школі	Частина Б: 6	43%